

Els camins ramaders del Vallès Oriental

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2002

49

Resum: *L'any 1999, la Diputació de Barcelona i l'Associació d'Amics dels Camins Ramaders van signar un conveni de col·laboració per realitzar un primer inventari dels camins ramaders de la regió metropolitana (comarques del Garraf, l'Alt Penedès, el Baix Llobregat, el Barcelonès, el Maresme, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental). A partir de l'inventari, ambdues institucions es van comprometre a estudiar i avaluar les possibilitats de cada un dels camins com a connectors ecològics entre els diferents espais naturals integrats al projecte Anella Verda, impulsat per la Diputació de Barcelona. És a dir, detectar aquells camins ramaders que, a més de connectar els espais naturals entre si, puguin actuar com a eixos vertebradors de vies verdes que limitin i ordenin el creixement urbanístic a l'àrea metropolitana. Aquest estudi, que cal entendre com un treball de base, hauria de servir també per a l'establiment d'un pla director de camins ramaders a la regió metropolitana, que prioritzi les actuacions de classificació, recuperació i manteniment dels camins ramaders atenent els seus usos prioritaris: pecuari, ecològic i/o ecoturístic. L'objectiu d'aquesta ponència del Centre d'Estudis de Granollers és presentar els resultats de la recerca realitzada a la comarca del Vallès Oriental. Es tracta, en essència, de la xarxa bàsica de camins ramaders que creuaven la comarca de nord a sud, com a trams intermedis de les grans carrerades que anaven de la Marina fins al Pirineu.*

1. La transhumància a Catalunya

La transhumància és una pràctica ramadera de caràcter eminentment mediterrani, que ha estat o és present encara a tota la riba de la Mediterrània, des de la península ibèrica fins a Itàlia, els Balcans i el nord d'Àfrica. Es fonamenta, bàsicament, en l'existència d'una terra baixa temperada, que permet el creixement de l'herba a l'hivern (mentre que a l'estiu esdevé eixuta i seca), i una zona muntanyosa relativament propera, on a l'estiu les condicions climàtiques són suaus i es disposa d'herba en abundància per al bestiar.

La transhumància no pot ser considerada en cap cas com una manifestació de nomadisme, sinó que és una pràctica ramadera amb uns usos i costums perfectament institucionalitzats, amb unes dates de pujar i baixar fixes, consolidades per la tradició, i uns tractes d'herba i uns camins ben concrets. Es tracta d'un model econòmic que ha perdurat per la seva eficiència, atès que aprofita una herba que, d'altra banda, es perdria, i que ho fa en el lloc i el moment en què es produeix i amb un cost molt baix. Al mateix temps, els seus beneficis ambientals són destacables: manté oberts uns corredors ecològics -els camins ramaders- i modela un paisatge -els prats- que sense els ramats esdevindrien bosquines uniformes i, per tant, ecosistemes menys diversos i estèticament més pobres.

1.1. Apunts històrics sobre la transhumància

Tot i que hi ha molts indicis que la transhumància ja es practicava amb anterioritat, és a l'edat mitjana quan s'organitza i es fixa, a gran escala, el model transhumant que coneixem actualment, impulsat pels monestirs i, més tard, per les comunitats rurals pirinenques.

La primera transhumància a Catalunya –a cavall entre el s.XI i XII- sembla que va ser l'anomenada *transhumància directa*, és a dir, organitzada per ramaders de terres baixes, propietaris de pastures d'hivern, que adquirien pastures d'estiu per als seus ramats (per exemple, els monestirs de Poblet i Santes Creus). Ben aviat, però, va aparèixer l'anomenada *transhumància inversa*, és a dir, la dels muntanyencs que adquireixen pasturatges d'hivern al pla (monestirs de Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Sant Martí del Canigó i Sant Miquel de Cuixà). Uns i altres van consolidar un règim d'explotació ramadera que permetia complementar la manca de pastures en una i altra zona en les diverses èpoques de l'any. A poc a poc, i no sense conflictes, van anar fixant uns camins, un dret de pas i un complex entramat de relacions humanes que ha sobreviscut fins a les portes del segle XXI.

Entre els segles XII i XIV, els nuclis de ramats transhumants dels monestirs es veuen incrementats pels que provenen dels dominis senyorials o dels municipis, que se'ls uneixen en els seus desplaçaments i gaudeixen, d'aquesta manera, de part dels seus

privilegis i aprofiten els camins, les fonts i les altres infraestructures lligades al món dels ramats transhumants.

Els canvis dràstics comencen a produir-se durant la segona meitat del segle XIX, quan el creixement urbà i la demanda de recursos alimentaris per la població intensifica els cultius i la ramaderia establada. És una època on es creen importants zones de regadiu a la Catalunya interior, que deixen de ser terreny de pastura hivernal per als ramats muntanyesos. El resultat és, doncs, un dèficit i encariment de les pastures d'hivern, que podria ser la causa de la important recessió de la transhumància catalana durant aquest segle.

A Catalunya la transhumància no va tenir un pes tan aclaparador en la vida social i econòmica com ho va fer a les terres castellanes atès, en bona part, al marcat caràcter agrícola del nostre país. L'agricultura, juntament amb l'elevada densitat forestal de les zones litorals i prelitorals i un relleu accidentat, van ser els factors determinants de la inexistència, a Catalunya, de vastes àrees de pastura hivernal, pròpies d'altres llocs de la península. Per aquest motiu, els ramats -si bé nombrosos- sempre hagueren de ser d'una mida mitjana o petita, capaços de maniobrar en un mosaic agrícola i divers.

A més, la transhumància catalana es va desenvolupar independentment de la Mesta castellana -organització ramadera impulsada per la Corona- i lluny de la influència d'altres organitzacions com la *Casa de Ganaderos de Zaragoza*. Aquí, la configuració de la xarxa de camins ramaders va ser un procés més complex i negociat que el que s'esdevingué a Castella en relació amb les *cañadas reales*.

La inexistència d'una organització com aquesta, però, també ha tingut els seus inconvenients. Concretament, pot haver estat la causa que la transhumància catalana hagi estat la gran desconeguda a escala popular i acadèmica en el marc de l'Estat espanyol, fet que ha dificultat la recerca dels investigadors. Sobre la transhumància catalana no hi ha ni arxius ni gaire documentació escrita, i això fa que hagi de ser estudiada, per força, mitjançant la recerca de la tradició oral. Per aquest motiu, la desaparició de la gent gran implica un oblit irreversible d'aquesta pràctica ramadera ancestral i, per tant, també dels camins ramaders.

1.2. La transhumància avui

Actualment, la transhumància a peu encara és força viva a les comarques de ponent, especialment a la seva franja més occidental, que és recorreguda pels nombrosos ramats que puguen a la Ribagorça i la Vall d'Aran. Alguns ramats també puguen a peu a la Vall Fosca des de la conca de Tremp. A la resta de comarques de ponent, en canvi, es practica bàsicament la transhumància en camió.

Pel que fa a la Catalunya central, la transhumància dels ramats que pujaven a peu des de la marina fins als Pirineus (amb uns viatges més llargs, d'entre 12 i 15 dies), pràcticament ha desaparegut. Els grans camins ramaders històrics han caigut en desús i la transhumància de llarg recorregut es fa majoritàriament en camió. Això no vol dir que no hi hagi, encara, un bon nombre de ramats que es desplacen a peu, però fan transhumàncies més curtes, d'entre 1 i 4 dies, des de les contrades prepirinenques fins a la muntanya, tot seguint carrerades transversals i històricament secundàries.

La transhumància ha sofert grans canvis en les darreres dècades. En primer lloc, avui majoritàriament es practica la transhumància directa i s'organitza de manera que el ramader puja el ramat a la muntanya i el deixa en mans d'un pastor que ha llogat conjuntament amb altres propietaris i, aquell mateix vespre, gràcies al cotxe, torna a dormir a casa seva. Abans, quan els pastors transhumants deixaven casa seva era per passar llargs mesos lluny dels seus.

Fa uns anys, quan el camí ramader deixava enrere la terra baixa no parava de trobar masos habitats on el pastor podia demanar ajut si convenia. Moltes d'aquestes masies feien les funcions d'hostal, de manera que es podia tancar el ramat, sopar calent i dormir tranquil. Avui, les terres interiors del nostre país, eminentment rurals, s'han despoblat i la major part d'aquestes cases i hostals on feien parada els ramats es troben en ruïnes.

Abans el camí es feia més acompanyat. Hi havia molts més ramats -més petits que els d'avui- i s'ajuntaven els uns amb els altres per fer el camí plegats. Avui hi ha menys ramats, són molt més grans i els ha de menar un home sol perquè costa trobar pastor i

contractar més d'una persona fa que el negoci no sigui rendible. Sens dubte, el camí ramader d'avui té més obstacles que no pas abans: conductors impacients que desconeixen el caràcter ramader d'una determinada via, urbanitzacions i polígons industrials construïts sobre mateix del camí ramader, autopistes que tallen les carrerades, etc. Els camins s'han perdut i embrutat per la vegetació i llocs per on abans passava el ramat estès avui obliguen el bestiar a passar en filera i amb gran incomoditat.

A més, com ha succeït amb tantes altres coses durant aquest segle, l'activitat s'ha deslligat de la pròpia cultura que la va fer eficaç durant segles. Abans, els ramats començaven a pujar per la Santa Creu de maig, entraven a la muntanya en una data fixa -generalment a mitjan mes de juny-, triaven per Sant Miquel i baixaven de seguida o bé per Tots Sants per tal d'evitar que els pogués atrapar l'hivern. Avui, a molts llocs, pugen quan els va bé i allarguen la seva estada a muntanya fins que l'home del temps anuncia per la ràdio la nevada imminent. Llavors baixen per on sigui -carrerada o no- o carreguen el ramat en camions i, aquell mateix vespre, són de nou a casa.

El camió és un mitjà de transport que no agrada massa als ramaders, atès que és car, pot provocar ferides o la mort d'algun animal per ofegament i, al mateix temps, no permet que el bestiar disposi dels dies que són necessaris per adaptar-se al canvi de clima. En moltes comarques catalanes, fins i tot es podria apuntar que l'adopció del camió va ser, en el seu moment, un fet més cultural -la vergonya d'anar a peu i el què diran- que no pas una necessitat real.

No obstant això, és indubtable que aquest mitjà de transport permet agilitar el trasllat del bestiar i, al mateix temps, superar la dificultat actual de trobar pastors per fer el trajecte. Hi ha molts ramats que pugen a peu però baixen en camió perquè el dia i les etapes són més curtes a la tardor i no es pot fer prou via. Finalment, i encara que fins a cert punt pugui semblar paradoxal, el camió permet mantenir la pràctica de la transhumància encara que les carrerades que sempre havien fet servir s'hagin mig perdut o estiguin plenes d'obstacles.

2. Els camins ramaders: dret i gestió

El model pecuari mediterrani no és un model estant com el de l'Europa central o atlàntica, sinó transhumant i, per aquest mateix motiu, requereix una xarxa de camins on el bestiar tingui dret de pas, és a dir, que permetin la lliure circulació dels ramats, sense entrebancs i amb una possibilitat reduïda de perjudicar els cultius adjacents: els camins ramaders. Aquesta és la denominació genèrica amb què es coneix aquest tipus de camins, atès que reben diferents noms en funció de l'àrea geogràfica on es trobin. Així mentre al Vallès i a la resta de les comarques centrals i orientals del nostre país hom les anomena *carrerades*, a les comarques de ponent de Catalunya reben el nom de *carrerades* i, cap a les Terres de l'Ebre i Terol, de *lligallos*.¹

Mentre als territoris de la *Mesta* hi va haver una regulació exacta sobre l'amplada que havia de tenir cada tipus de camí,² a Catalunya no hi ha res establert en referència a aquest aspecte. De fet, és possible que no hi arribés a haver mai una normativa concreta per les raons esmentades anteriorment, és a dir, per la inexistència d'una associació ramadera poderosa que imposés les seves condicions, el relleu accidentat del país (que impedeix la possibilitat de mantenir unes amplades fixes a tot el territori) i, finalment, un aprofitament agrícola molt elevat del territori, que va constrènyer el viari.

2.1. Empara legal dels camins ramaders

Els camins ramaders estan protegits per la Llei 3/1995, de 23 de març, de vies pecuàries,³ d'àmbit estatal. Alguns dels seus articles tenen la consideració de legislació bàsica, que ha de ser desenvolupada per les comunitats autònomes a través de les disposicions legals que estimin oportunes.⁴ Aquesta llei defineix les vies pecuàries, estableix la seva naturalesa jurídica demanial

¹ Fora de l'àmbit territorial de Catalunya, trobem les següents denominacions referides als camins ramaders: *azagador* (País Valencià), *cabañera* (Aragó), *vereda*, *cordel*, *cañada* i *galiana* (Castella).

² *Veredas* (amplada inferior als 20 metres); *cordeles* (amplada inferior als 37,5 metres); *cañadas* (amplada variable, algunes arriben a tenir 75 metres).

³ Va substituir la Llei 22/1974, de 27 de juny, de vies pecuàries.

(béns de domini públic inalienables, imprescriptibles i inembargables) i n'atribueix la titularitat a les comunitats autònomes, que hauran de preservar-les i garantir-ne l'ús públic. Classifica els camins ramaders segons la manera castellana en «cañadas» (fins a 75 m), «cordes» (fins a 37,5 m) i «veredas» (fins a 20 m), tot i que reconeix que existeixen altres nomenclatures en les altres llengües de l'Estat espanyol.

D'altra banda, detalla les potestats administratives l'exercici de les quals correspon a les comunitats autònomes: la recerca, la classificació, el partionament, la fitació sobre el terreny, la desafectació i d'altres actes relacionats amb els camins ramaders. Preveu, també, la possibilitat de crear, ampliar o restablir camins ramaders, actuacions que comporten la declaració d'utilitat pública a efectes expropiatoris sobre els béns i drets afectats.

En un altre punt del seu articulat, defineix els usos compatibles i complementaris de les vies pecuàries, sempre en relació amb el trànsit ramader. Aquesta és una de les novetats més significatives de la nova llei, que posa d'aquesta manera els camins ramaders al servei de la cultura i l'esbargiment ciutadà i les converteix en un instrument més de la política de conservació de la natura.

Com a novetat legislativa, crea la *Red Nacional de Vías Pecuarias*, on integra els grans camins ramaders («cañadas» i camins menors que els donen continuïtat) que discorren per més d'una comunitat autònoma així com els camins ramaders que serveixen d'enllaç per a desplaçaments transfronterers. Els expedients de desafectació i d'expropiació hauran de ser informats per l'Administració central, tot i que la gestió serà de les comunitats autònomes.

⁴ Actualment, algunes comunitats autònomes ja han desenvolupat la llei estatal a través de reglaments o bé mitjançant lleis pròpies:

1) Extremadura (1996): *Decreto 143/1996, de 1 de Octubre, por el que se aprueba el reglamento de Vías Pecuarias de Extremadura (DOE núm. 120 de 17 de Octubre de 1996).*

2) Navarra (1997): *Ley Foral 19/1997, de 15 de diciembre, de vías pecuarias de Navarra. (BON núm. 153, de 22 de diciembre de 1997).*

3) La Rioja (1998): *Decreto 3/1998, de 9 de enero, por el que se aprueba el Reglamento que regula las Vías Pecuarias de la Comunidad Autónoma de La Rioja (B.O. de la Rioja núm. 10, de 22 de enero de 1998).*

4) Madrid (1998): *Ley 8/1998, de 15 de junio, de vías pecuarias de la Comunidad de Madrid (B.O.C.M núm. 147, de 23 de junio de 1998).*

5) Andalusia (1998): *Decreto 155/1998, de 21 de julio, por el que se aprueba el reglamento de vías pecuarias de la Comunidad Autónoma de Andalucía (BOJA 87/1998, de 4 de agosto de 1998).*

6) Castella i Lleó (2001): hi ha un avantprojecte de llei tramitant-se.

La Llei 3/1995 no és una simple adaptació de la legislació anterior a l'Estat de les autonomies, sinó que aporta canvis conceptuals importants. La llei i el reglament anteriors, per exemple, permetien que els camins ramaders que ja no són utilitzats pel ramat poguessin ser desafectats i fins i tot arribaven a incloure com drethavents del domini públic els mateixos intrusos, mentre que la llei actual deixa clar que els camins ramaders no prescriuen mai i que segueixen essent domini públic encara que faci molts anys que no hi passi el bestiar. Així ho reconeix en la seva disposició addicional primera, on s'estableix que *«les vies pecuàries no classificades conserven la seva condició originària»* i, a més, afegeix que *«hauran de ser objecte de classificació amb caràcter d'urgència»*.

Finalment, el nou ordenament emfatitza altres funcions importants dels camins ramaders quan els considera com *«autèntics corredors ecològics, essencials per a la migració, la distribució geogràfica i l'intercanvi genètic de les espècies silvestres»*, quan palesa el seu paper en l'ecolleure *«atenent una demanda social creixent»* o quan remarca la seva gran importància en la gestió del territori i l'ordenació de l'entorn ambiental.

2.2. Titularitat i gestió dels camins ramaders

El camí ramader no és una servitud de pas, sinó que és part integrant del domini públic (juntament amb els cursos fluvials, la costa i les carreteres). Per tant, no són del propietari de les terres que travessa ni tampoc dels ajuntaments sinó que, tal com estableix la llei, les carrerades són *«béns de domini públic de les comunitats autònomes»*.

A Catalunya la competència és del Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya, que hauria de regular l'ús dels camins ramaders desenvolupant la llei bàsica i defensar-ne la integritat. Això implica investigar la situació dels terrenys que se suposin que pertanyen als camins ramaders, classificar, partionar i fitar-los, desafectar del domini públic o, quan sigui convenient, crear-los, ampliar-los i restablir-los. De la mateixa manera, el Departament de Medi Ambient hauria de garantir l'ús públic (ramader, compatible o complementari) dels camins ramaders i la conservació d'aquestes vies i dels elements ambientals i/o culturals valuosos que hi estan vinculats.

Com a mínim, amb caràcter d'urgència (tal com estableix la llei), i com a pas previ al partionament, cada municipi hauria de tenir classificades les seves carrerades mitjançant un expedient que hauria d'incloure: la descripció de l'itinerari de les carrerades, l'amplada de cada una i un petit plànol annex. Legalment, la classificació té un caràcter merament declaratiu, però el seu valor és molt important atès que la tradició oral queda recollida als arxius de l'Administració. A partir d'aquí, es poden resoldre conflictes i es poden protegir les carrerades davant de nous projectes urbanístics o d'infraestructures.

Mentre en altres comunitats autònomes ja s'ha avançat en tot aquest procés de classificació, a Catalunya pràcticament no hi ha hagut cap progrés: dels 946 municipis que hi ha al nostre país només el 7 % tenen els camins ramaders classificats (bàsicament com a resultat d'un treball realitzat per l'ICONA cap als anys setanta i centrat, sobretot, a les comarques de Tarragona). Al Vallès Oriental, els municipis que tenen classificats els seus camins ramaders són: Mollet, Paret del Vallès i Lliçà de Vall.⁵ Tot i aquesta situació, se sap que a Catalunya les carrerades configuren una xarxa de milers de quilòmetres i d'hectàrees de caràcter públic que, tan sols a Catalunya, s'estima que arriba als 20.000 km lineals. Un patrimoni públic que l'Administració podria recuperar sense cap cost, amb el simple procediment de classificació.

3. Els grans eixos de la transhumància a Catalunya

A Catalunya hi ha tres grans zones de transhumància: la de ponent, la de la zona central i oriental i la de les terres de l'Ebre. En aquesta darrera zona, els ramats no fan la transhumància al Pirineu sinó als Ports de Tortosa, al Maestrat o a les muntanyes de Terol.

La transhumància que es fa a ponent està separada geogràficament de la que es practica a la zona central i oriental de Catalunya per l'enfilall de carenes i altiplans que conformen la divisòria d'aigües entre les conques hidrogràfiques del Segre i del Llobregat. La línia fronterera parteix dels antics dominis dels monestirs de Santes

⁵ Les dates de publicació de la classificació dels camins d'aquests tres municipis al *Boletín Oficial del Estado* són les següents: Mollet del Vallès (BOE de 10-4-1970), Paret del Vallès (BOE de 9-8-1971) i Lliçà de Vall (BOE de 30-11-1971).

Creus o de Poblet i segueix en direcció nord per la Panadella, Pinós i les serres que tanquen Solsona per ponent fins a arribar a l'arc de muntanyes -molt riques en pastures d'estiu- que va des del Port del Compte fins a les muntanyes del Ripollès, passant pel Cadi i els cims de l'Alt Berguedà.

58 Aquesta divisòria natural té, a més, un alt valor històric perquè és la que ressegueix el primer camí ramader o de transhumància organitzada del qual tenim referències històriques: la ruta oberta pels monjos de l'ordre del Císter, al segle XII, per tal de poder enviar els ramats a passar l'estiu a les pastures que els nobles pirinencs els havien cedit a l'Alt Berguedà, al Ripollès, a la Cerdanya i a la zona del Carlit.

Els ramats de la zona de ponent passen l'hivern a la Noguera, l'Urgell, el Segrià o la Llitera i l'estiu a la Vall d'Aran, la Ribagorça, el Pallars, l'Alt Urgell, Andorra o la Cerdanya. En canvi, els ramats de la zona central-oriental passen l'hivern al Penedès, al Vallès o a l'Empordà –i en menor grau a la Selva i al Maresme- i pugen a estiuejar al Berguedà o al Ripollès, tot i que alguns també passen a la Cerdanya. Ho fan, sobretot, a les capçaleres del Ter i el Freser (muntanya de Molló, Costabona, pla de Campomagre, pla del Gra de Fajol, Núria, coma de Vaca i serra de Portolés) i a les capçaleres del Rigart, Llobregat i riu d'Alp (pla d'Anyella, tossa d'Alp).

Entre les àrees d'hivernada i d'estiueig, s'ha anat consolidant la xarxa de camins ramaders que a ponent anomenen cabaneres i, en algunes comarques de zona central de la transhumància, carrerades. Aquesta xarxa, que s'estima que podria arribar als 20.000 quilòmetres lineals, està formada per una quinzena de camins de primer ordre relligats per una malla molt extensa de braços secundaris que acaben en petites carrerades a cada poble i a cada casa on hi havia ramat.

Entre els grans camins històrics cal destacar, a la zona de ponent, la cabanera aragonesa -la més utilitzada en l'actualitat dels Pirineus-, que puja per Lleida, Almenar, Seganta –on enforquen els camins que vénen de la Llitera-, Colladrons, Queixigar, la serra de Sis, la ribera de la Noguera Ribagorçana i el port de Viella per entrar a la Vall d'Aran, i la cabanera pallaresa, que arriba, també, a terres araneses tot passant per Avellanes, coll d'Ares, la serra de Gulp, l'Avedoga d'Adons, el port d'Erta, Boí i el port de Caldes. Igualment,

s'haurien de destacar la cabanera que de la zona de Tremp, per la vall Fosca, salta a les valls d'Àneu i la que, pel Boumort, va a trobar el port del Cantó o el país d'Andorra. Finalment, caldria esmentar la cabanera que resseguia la vall del riu Segre fins a la Cerdanya, que ha estat esborrada per les carreteres modernes.

A les comarques de l'Ebre destaca el camí ramader que prové de Valls, segueix per les muntanyes de Prades i Falset, travessa el riu Ebre mitjançant les barques de Mora d'Ebre i es dirigeix cap a la Fatarella. Encara que actualment gran part del seu traçat està perdut, antigament aquest camí era utilitzat pels tractants de bestiar que, a peu, portaven animals des del País Valencià i Terol fins a la fira de Santa Coloma. D'altra banda, cal apuntar l'existència d'un altre gran camí o lligallo, utilitzat encara en els darrers anys, que es dirigeix cap a les muntanyes de Terol tot passant per Amposta, Ulldecona i Morella.

A la zona oriental, trobem dos grans camins que baixen del Ripollès a l'Empordà i el Gironès. El primer, el que se'n deia de les vaques, va per alt, pels colls i cims que conformen la frontera amb França -pic de Bastiments, serra de Costa Bona, coll d'Ares, Coma Negra, Costoja, Maçanet de Cabrenys i l'Albera-, amb un important branc que, des de les envistes del Bassegoda, davalla cap Albanyà, Sant Llorenç de la Muga i Terrades per distribuir-se per la zona de l'Alt Empordà. El segon, dit de les ovelles, sortia de les muntanyes de Pardines i enfilava cap a la collada Verda i coll de Pal, per davallar cap a Crexenturri, el coll del Sitjar, l'hostal de la Vall del Bac, Toralles, Plansesolles, Tortellà i Besalú per escampar-se, mitjançant diversos brancs, per l'Empordà i el Gironès.

Finalment, a la zona central de Catalunya hi ha els grans camins que baixaven de l'Alt Berguedà, la Cerdanya i el Ripollès fins a la regió metropolitana de Barcelona i el camp de Tarragona. Aquests són els que s'expliquen més detalladament al capítol següent.

4. Del Pirineu a la Regió Metropolitana: els camins ramaders de la Catalunya central

A Catalunya, a diferència d'altres regions ibèriques, els camins ramaders mai no han tingut un nom únic i inequívoc. A tall d'exemple: el que per als muntanyesos era el camí de la Segarra,

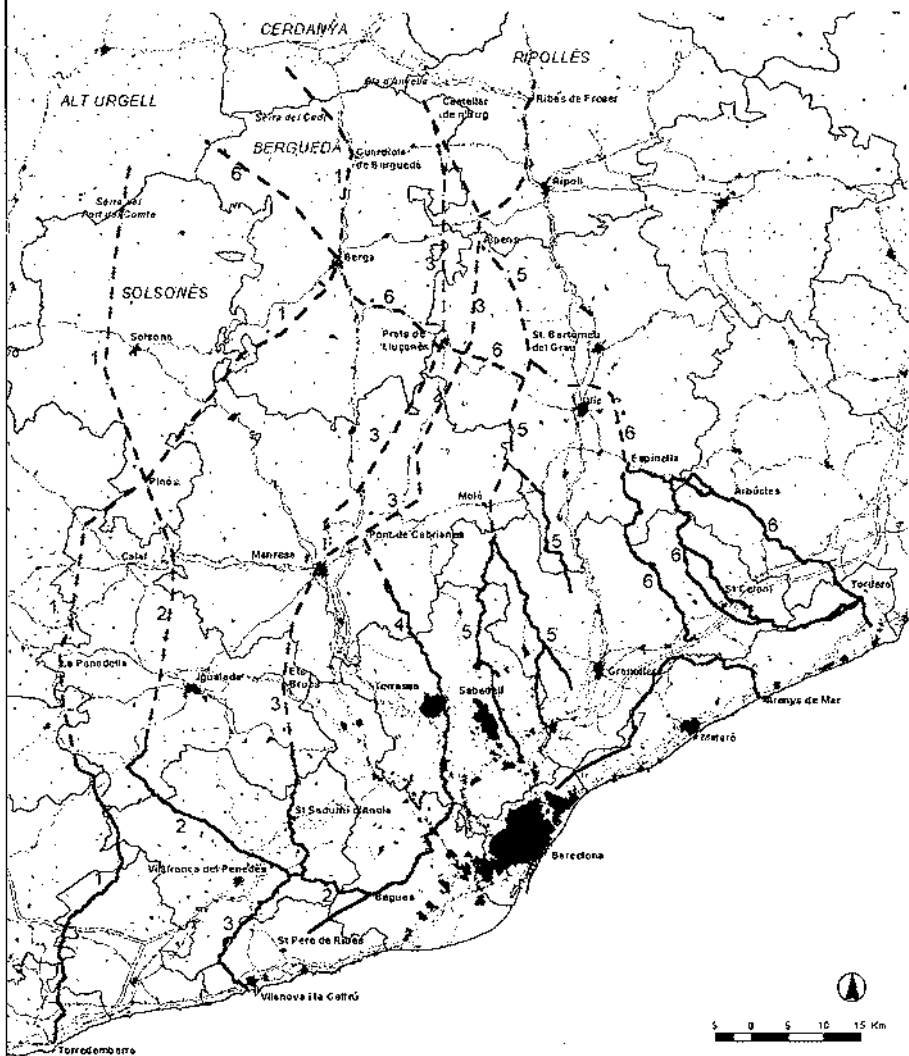
per als penedesencs era la carrerada de Santa Coloma i el que per als vallesans era el camí de Moià, per als ripollesos era el camí del Vallès. D'altra banda, cal tenir molt en compte que no s'està descrivint camins independents entre ells, sinó que aquests conformen una gran xarxa, plena de cruïlles, que des de sempre han possibilitat un gran nombre de combinacions d'itineraris. No obstant això, amb l'objectiu de ser més didàctics i emparats per aquests advertiments previs, gosarem posar noms als principals eixos de transhumància entre els Pirineus Centrals i la regió metropolitana de Barcelona, uns eixos que descriurem, tot seguit, de Ponent a Llevant.

Malgrat que la ponència està molt centrada en els camins ramaders del Vallès Oriental, ens ha semblat interessant donar una certa visió de conjunt de les vies de transhumància a la Regió Metropolitana de Barcelona. En tot cas, no ens estendrem en la descripció dels camins que baixen cap al Penedès i el Baix Llobregat (remetem el lector a l'obra de Rovira i Miralles *Camins de transhumància al Penedès i al Garraf*, citada a la bibliografia) ni en els del Vallès Occidental. En canvi, es fa una descripció més detallada del camí ramader de la Cerdanya, que entra al Vallès Oriental per Castellterçol i el castell de Montbui -i també pels cingles de Bertí- i del camí ramader de la Marina, alguns brancs del qual entren a la nostra comarca pel pla de la Calma o per Sant Marçal.

Aquest apartat presenta un mapa dels grans camins ramaders de la regió metropolitana de Barcelona, elaborat a partir del nostre treball de recerca. Es reproduïxen, igualment, tres mapes elaborats durant la dècada dels anys 1950 i 1960 per Lluís Solé i Sabarís, Joan Vilà i Valentí i Ricard Vives i Sabaté, respectivament. Tal com es pot observar, presenten versions diverses de la xarxa de camins ramaders que unien el Pirineu amb la terra baixa de la regió metropolitana de Barcelona.

4.1. El camí de la Segarra o carrerada de Santa Coloma

Aquest camí permet baixar fins al Penedès o el camp de Tarragona tant des de l'Alt Urgell i les muntanyes del Port del Comte -pel Solsonès- com des de les muntanyes de la Cerdanya o de l'Alt Berguedà. La carrerada de Solsona segueix la ruta Tuixent, coll de Port, prat Parlà, serra de coll de Jou, l'hostal Nou, prat d'Estagues, l'hostal del cap del Pla, pla Riart, Lladurs, l'hostal de Vilacireres,

Grans eixos transhumants de la Catalunya Central

Principals eixos transhumants de la Regió Metropolitana de Barcelona

Autopista

Autovia

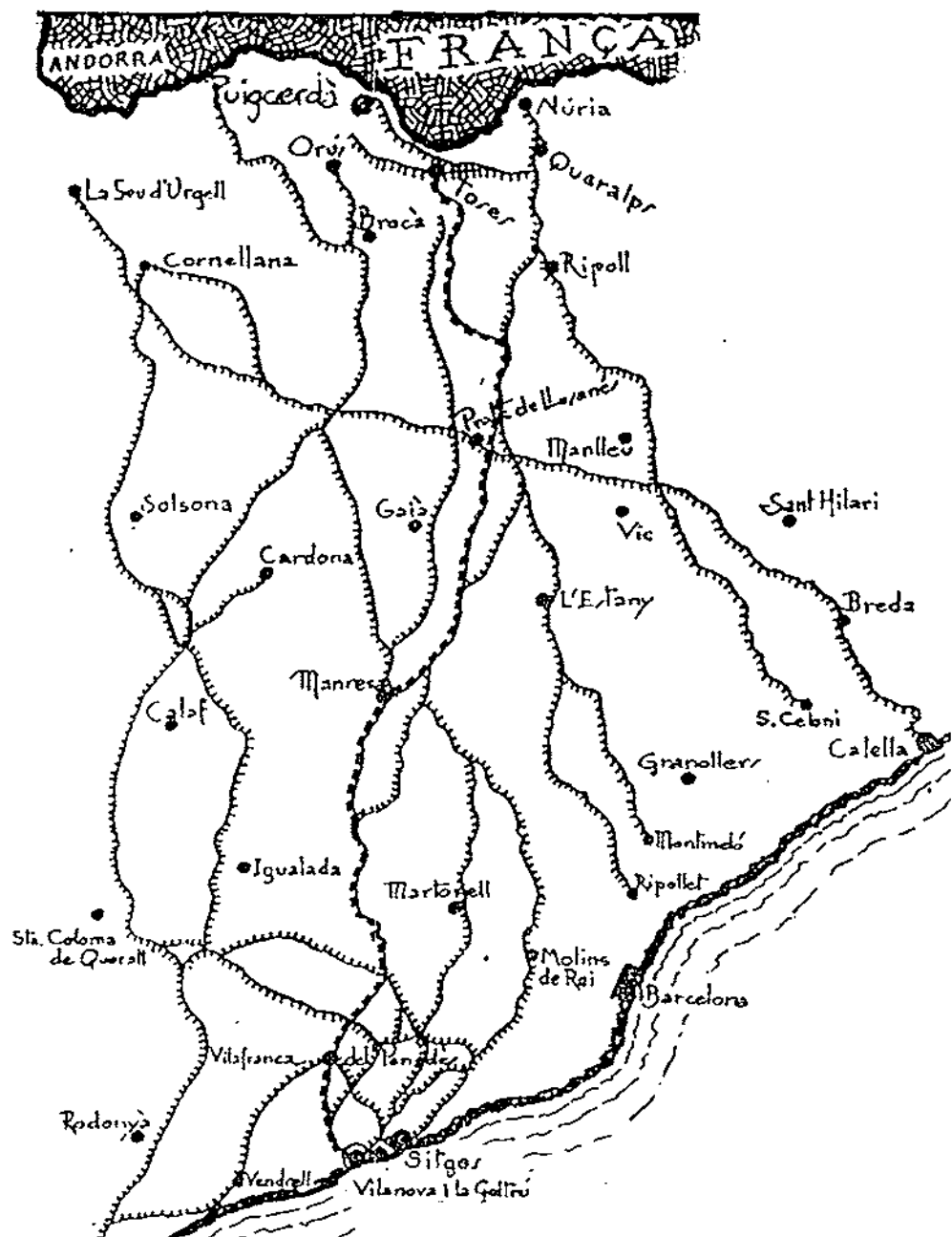
Carretera

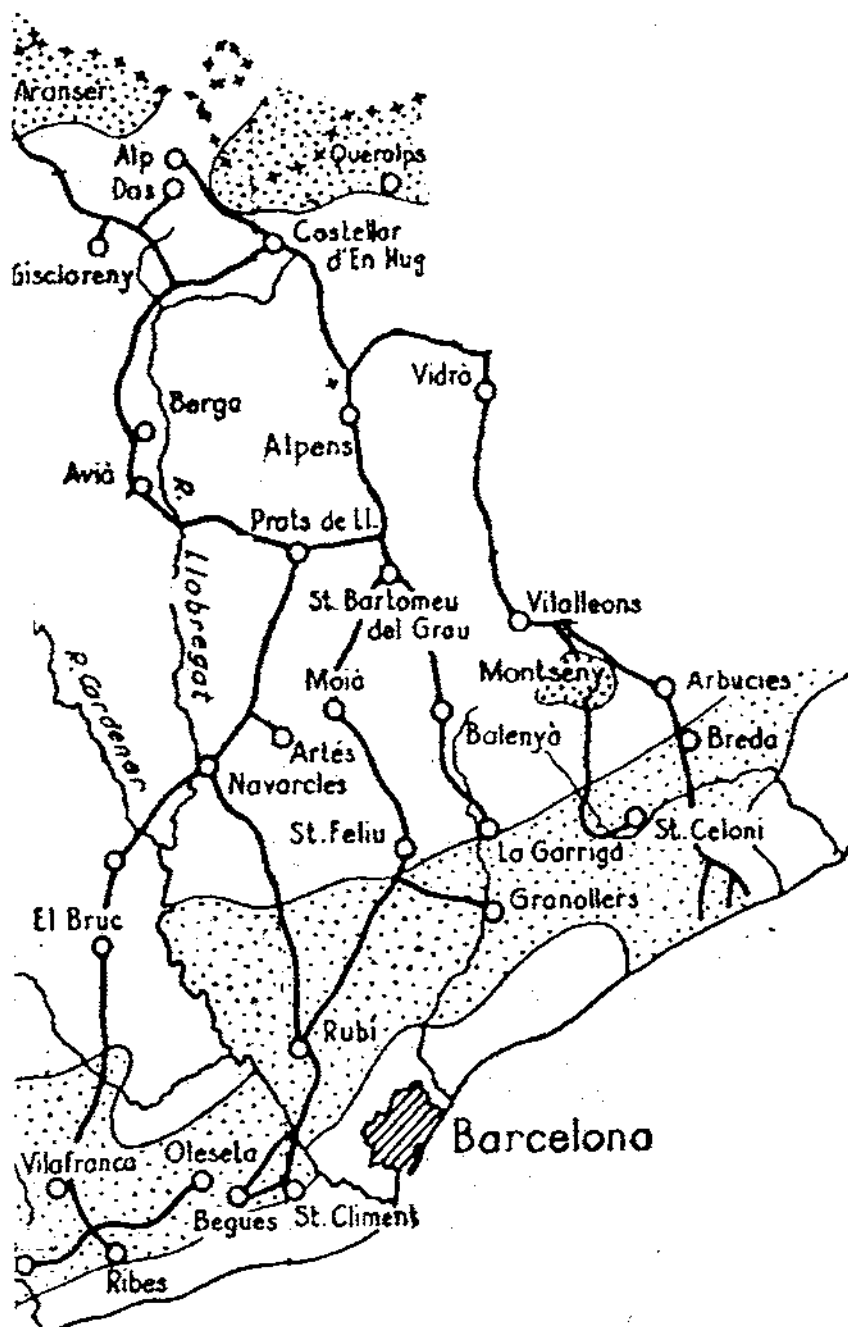
Ferrocarril

Regió Metropolitana de Barcelona

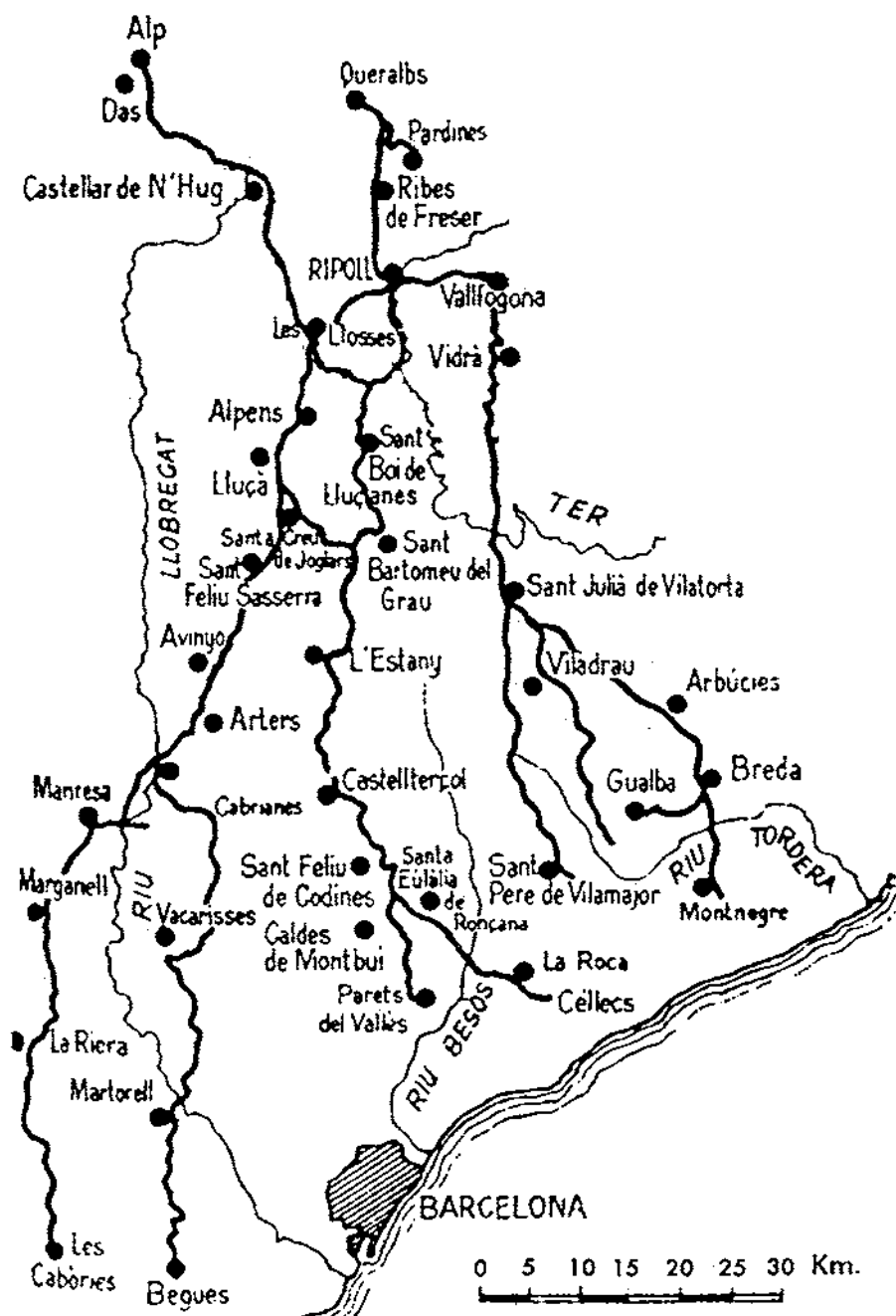
Ferran Miralles i Sabadell
Anna Queral i Bassa
Pere Sala i Martí
Octubre de 2002

(1) camí de la Segarra o carrerada de Santa Coloma; (2) carrerada de la Llacuna o via Mercadera; (3) carrerada de la Cerdanya o de Manresa; (4) carrerada de Terrassa o de l'Obac; (5) camí ramader del Vallès o de Moià (carrerada de la Cerdanya); (6) camí ramader de la Marina o del Maresme; (7) camí ramader transversal de la Serralada Litoral.

Camins ramaders del Pirineu a a regió metropolitana de Barcelona segons Joan Vilà i Valenti (Llobet Reverter i Vilà Valenti, 1951) [Adaptació]

Camins ramaders del Pirineu de la regió metropolitana de Barcelona segons Ricard Vives i Sabaté (inèdit elaborat en els anys 1950) [Adaptació]

l'hostal de les Forques, la Torregassa, cal Rajolí, l'hostal del Boix, la carretera del Miracle, el Miracle, cal Faixa i la casa Cremada, molt a prop del Santuari de Pinós, on es troba amb la carrerada que baixa de Berga.

Aquest altre camí baixa de Bellver de Cerdanya per la casa de l'ingla, coll de Pendís, la font del Faig, el forat, Bagà, Guardiola (on enforca la carrerada que ve de la Pobla de Lillet), Cercs, Berga, Montmajor, Codonyet (lloc on enforca la carrerada que va cap als rasos de Peguera per la mina de coll de Juet), pla d'Abella, la Guingueta, mas Canet, la Flauta, can Fuster Cabot, Freixinet i Su fins a la casa Cremada.

Des del Santuari de Pinós, la carrerada enfila cap al cementiri de Pinós (lloc on desbarra un gran blanc cap a la Llacuna), cal Massana, l'hostal del Vent, la serra de Pinós, el pont de Castellfollit (que es passa per sota), el Merdançar, cal Seneca, Sant Guim de Freixenet, la Tallada, Montmaneu, la Panadella, Bellmunt, cal Fúria, Aguiló, el serrat de l'Àliga, la cruïlla de Bellprat, Riudeboix, Valldeperes, Sant Magí de la Brufaganya (a prop), l'hostal del Lladre, la plana d'Ancosa, el coll de les Rimbaldes, can Soler de Roset, Aiguaviva, coll d'Arca i la Juncosa del Montmell, porta d'entrada al Baix Penedès i el Camp de Tarragona.

4.2. La carrerada de la Llacuna o Via Mercadera

Aquest és un gran blanc del camí de la Segarra que, a l'indret del cementiri de Pinós, trenca cap a l'Alt Penedès, comarca que travessa de punta a punta en diagonal abans de davallar per Begues cap al Llobregat i el pla de Barcelona. Aquesta diagonal havia estat, també, via mercadera i camí de Sant Jaume. El seu itinerari, a grans trets, és el següent: el cementiri de Pinós, el castell de Boixadors, can Verges, la Llavinera, can Passada, Pedrafita, Briançó, Sant Genís, cal Cansalada, els boscos del Vidal, França, la Llacuna, coll de la Barraca, Guardiola de Font-rubí, la Granada, les Cabòries, Olesa de Bonesvalls i Begues.

4.3. La carrerada de la Cerdanya o de Manresa

Aquest eix baixa del Pirineu, travessa longitudinalment el Lluçanès

i arriba fins a Manresa, des d'on s'enfila per Colldarboç cap a can Massana (a ponent de Montserrat), per després davallar cap al Penedès i el Garraf tot passant pels Bruçs, els Hostalets de Pierola i Sant Sadurní.

De fet, es tracta d'un doble camí. El branc més occidental segueix l'itinerari següent: Alp, pla d'Anyella, coll de la Creueta, Castellar de n'Hug, el Pedró, Moreu, torrent de l'Aritja (on desbarra la carrerada que va cap a Bagà per la Pobla de Lillet), la Teuleria, Santa Eugènia, cal Cíntet, el cobert de Puigcercós, la Tor de l'Espà, Cabres Mortes, coll de Plana, la pedra Dreta, la casa nova del Grau, la masia dels Degollats, Sant Pau de Pinós, Sant Jordi, masia Sellarès, Sallent, Santpedor i Manresa.

El branc més oriental, que baixa pel bell mig del Lluçanès, recull els camins que baixen de Castellar de n'Hug i de la banda de Ribes de Freser al coll d'en Soler o de les Bruixes i baixa cap can Torrats d'Alpens (lloc on desbarra el gran camí del Vallès), el Graell, Santa Eulàlia de Puig-oriol, la Blava, Santa Creu de Joglars, coll de l'Ars, Sant Feliu Sasserra, l'Horta, Avinyó, Artés, el pont de Cabrianes (on desbarra l'important branc que per l'Obac salta cap a Terrassa) i, finalment, Manresa.

4.4. La carrerada de Terrassa o de l'Obac

Aquest és un gran branc que partint del camí anterior, a l'indret del pont de Cabrianes, s'enfila, per Rocafort, cap a la serra de l'Obac i davalla, per la casa de la Barata, la riera de les Arenes i de Rubí fins al Llobregat. Després de travessar el riu pel pont de Molins de Rei, segueix cap a Sant Vicenç dels Horts i s'enfila cap a Torrelles de Llobregat, can Vendrell i Begues. A Begues enforca amb la via mercadera -descrita anteriorment- o davalla cap a les pastures de Sitges i Sant Pere de Ribes.

Hi ha indicis que apunten a l'existència d'una gran carrerada que baixava de la zona de Manresa tot seguint el Llobregat, per Vacarisses i Viladecavalls. No obstant això, la xarxa viària i les nombroses urbanitzacions existents en aquesta zona han fet que se n'hagi perdut pràcticament la traça.

4.5. El camí del Vallès o de Moià, també carrerada de la Cerdanya

Aquest és el gran camí ramader que uneix les muntanyes del Ripollès i del Berguedà amb el Vallès. Un branc baixa de Queralbs per Ribes de Freser, Campdevànol, Vilardell, Sant Esteve de Vallespirans i les escoles de les Lloses, fins al coll d'en Soler, on enforca la carrerada que ve de Castellar de n'Hug per can Ros, l'Espuga, el coll de Merolla, el pujol de Llentes i Santa Maria de les Lloses. A continuació davalla cap a la gran cruïlla que és can Torrats d'Alpens, lloc on se separen la carrerada de Manresa de la del Vallès.

Aquesta darrera, que és la que ens interessa per l'àmbit geogràfic en què s'emmarca aquesta ponència, segueix cap a l'Alou, el collet de Sant Agustí, l'hostal del Vilar, els Hostalets, Sant Jaume de Fenollet, les Ferreres, el Permanyer, els Boquers, can Galleda, Font Freda, el serrat gran de Postius, la Monjoia, la caseta Alta (lloc on desbarra el camí ramader dels cingles de Bertí, que arrenca cap el coll de Voladeres, l'Oller i el coll de la Pollosa per enfilem la cinglera, en direcció a Puigraciós; vegeu descripció del camí 5.2), el serrat de Picanyols o de ramaders, la conca de la riera de Passerell, la riera de Castellnou, Sant Jaume de la Coma, el pla del Boix i el molí de l'Oller. En aquest indret se separen el camí del Vallès Occidental i el de l'Oriental.

El primer, travessa la carretera cap a la Ginebreda i voreja Castellterçol pel collet de Sant Fruitós i el Pujolet. Tot seguit s'enfila per la partió de terme, entre les finques de Salvatges i dels Plans i davalla pel serrat de Costaborrassa i el serrat de la Codina (partió dels termes de Sant Llorenç Savall i Gallifa) fins a coll Monner, can Catafal, can Canyelles i Castellar del Vallès, població que voreja per llevant, pel cementiri i can Mariner. A partir d'aquí s'obre un ventall de carrerades que es distribueix per la comarca. L'eix central davalla per la serra de Sant Iscle, i la Salut fins a Ripollet i Reixac (on encara es conserva el carrer de la Carrerada) ja a les portes de Barcelona.

El segon gran camí, el que baixa al Vallès Oriental, segueix cap a Castellterçol i travessa el nucli urbà pel carrer de Moià, la plaça de cal Llauner –on els ramats feien nit– i el carrer de Barcelona. Als afores del poble el camí ramader segueix per la carretera de Castellterçol a Sant Feliu de Codines al llarg d'un quilòmetre, fins

que deixa l'asfalt i segueix la riera de Sant Quirze per l'esquerra del curs fluvial. Després, travessa la carretera que baixa a Sant Quirze i s'enfila per la font del Boix fins al pas del Badó (indret on surt una carrerada transversal cap a Ponent que, pel collet dels Termes i les alzines de les Pujades va a trobar la carrerada que baixa a Castellar del Vallès). Sempre per l'esquerra de la carretera, va a trobar la que va en direcció a Centelles i la travessa. A partir d'aquest punt, el camí segueix baixant en direcció a Sant Feliu de Codines pel costat dret de la carretera, a tocar la tanca del camp de golf.

Més endavant, la carrerada torna a travessar a l'esquerra de la carretera i segueix per la carena on hi ha uns dipòsits d'aigua. Tot seguit, creua de nou a mà dreta i davalla cap a la vila de Sant Feliu pel bell mig del polígon industrial. Després de travessar de cap a cap el nucli urbà, a la sortida de la vila el camí s'enfila pel mig de la urbanització dels Saulons d'en Déu, per l'antic camí ral de Sant Feliu de Codines a Granollers, i arriba al castell de Montbui (vegeu descripció dels camins del Montbui, 5.1), el gran distribuïdor de camins ramaders d'aquesta part del Vallès Oriental.

Tot i que encara no s'ha pogut localitzar el traçat exacte, és coneguda l'existència d'un camí ramader que baixa directament des de Sant Feliu cap a Caldes per les Elies, la riba dreta de la riera de Caldes, la torre Nova i el Pascol, fins al camp de futbol i les piscines. En aquest punt es troba amb la carrerada que baixa del castell de Montbui, pel Remei, i porta cap a Sentmenat.

4.6. El camí ramader de la Marina o del Maresme

Aquest és un gran camí transversal que connecta les muntanyes del Cadí i l'Alt Berguedà amb el nord del Maresme. L'itinerari passa per Berga, Olvan, Sagàs, Prats de Lluçanès, Santa Creu de Jotglars, Olost i Sant Bartomeu del Grau (on creua el camí ramader del Vallès), la Coromina, el Pradell i l'hostal de la Cabra Vella, a les portes de Vic. Tenim notícia que en aquest mateix indret desbarrava, cap al sud, un camí ramader de fons de vall que travessava la ciutat, seguia el curs dels rius Gurri i Congost per la teuleria de l'Albanell, Vilacís, l'estació de tren de Balenyà, el pla de Balenyà, els Hostalets de Balenyà, Aiguafreda, el Figaró, la Garriga i Granollers. Actualment la major part del seu traçat ha desaparegut.

La carrerada de la Marina, però, voreja Vic pel nord i, després de travessar el riu Gurri, segueix cap a llevant fins a arribar a Puigseslloses, una antiga cruïlla de camins on desbarra un camí ramader que s'enfila cap al coll de Revell tot passant per Sant Sadurní d'Osormort i Espinelves. Tenim informacions que fan pensar que per aquest indret passaria un camí ramader que travessaria la plana de Vic en direcció nord, seguiria cap a Vidrà i Vallfogona de Ripollès i, finalment, arribaria a la serra Cavallera. En tot cas, sí que se sap que en aquest punt desbarra el camí ramader que va a trobar el Montseny per Folgueroles, Sant Julià de Vilatorrada, Vilalleons, l'ermita de Puig d'Agulla, el Vilà, la Pineda d'Espinzeira i el Molí Espatllet. D'aquest indret surt el camí ramader de la Calma, que s'enfila cap al Montseny per la collada de Sobrevia i coll Formic i recorre tot el pla de la Calma abans de davallar cap a les pastures d'hivern de Samalús, Cànoves i Sant Pere de Vilamajor.

No obstant això, el camí de la Marina segueix cap a Viladrau per la carretera, l'abandona un moment per enfilar-se a Coll Cendrós, la torna a prendre, passa per la Noguerola, can Pau Moliner, el Garatge dels Molins, el Calvari, el Coll dels Cirerers, els Segalàs, la Plaça de la Carulla de Viladrau, la Font de les Paitides i, finalment, ca l'Herbolari, indret on desbarra el camí ramader de Sant Marçal (vegeu descripció del camí 5.4), el qual travessa el Montseny i davalla prop de Sant Celoni per anar a trobar el Montnegre.

L'itinerari de la Marina segueix cap a llevant tot esquivant el Montseny, travessa la carretera de Sant Marçal i segueix cap al sot de les Paitides, el coll Sespregàries, la carretera de Fontalegre (vial asfaltat que duu fins a la Planta Embotelladora Eycam) i l'ermita de Sant Cristòfol, des d'on es pot seguir fins a cal Monjo per dues variants diferents. Una d'elles passa pel Serrat, el Mataró, el coll de Cerdans, el coll de Ravell, l'esquei de la Barrina, el mas de Terrers, el sot dels Terrers, can Tordera, can Boixaus Xic i per la riera d'Arbúcies fins a cal Monjo (aquest tram de camí va pel límit del parc natural del Montseny).

L'altra variant va pel sot de Lliors, a mig aire de la Planella, la font Cuarella, el pla d'Úfol, el Collet, can Regàs, les Escoles, les Gatonerres, la Vinyota i el Mas Oller. Des de cal Monjo, per la dreta de la carretera, segueix cap a can Pere Costa (pel turó del davant), cal Sastre, can Gaig, can Pontiguell, els Vinyets, el Pradell, can

Marcus, la Pelaiña i el moli d'en Pipes, on travessa definitivament la riera. En el tram baix d'aquest gran camí, fins a Arbúcies i Hostalric, la carrerada coincideix amb la carretera. Un cop al cementiri d'Hostalric, el camí segueix per can Puig, can Pasqual i ateny Tordera, Palafolls i les pastures del nord del Maresme.

5. Els camins ramaders al Vallès Oriental

El Vallès Oriental ha estat, tradicionalment, una àrea de pastures d'hivern per als ramats de muntanya. No obstant això, a les nostres contrades la transhumància a peu segurament va deixar de practicar-se durant la primera meitat del segle XX, tot i que es fa difícil datar exactament el final d'aquesta pràctica.⁶ A l'hora de fer l'estudi objecte d'aquesta ponència, però, s'ha pogut identificar bona part de la xarxa bàsica de camins ramaders de la comarca gràcies a diversos factors. El primer és que s'ha pogut localitzar alguns pastors del Pirineu que, després de diversos viatges transhumants, van quedar-se al Vallès a fer de pastors o, molt sovint, de carnissers. D'altra banda, algunes masies encara recorden com tancaven ramats del Pirineu i, molt relacionat amb aquest punt, encara hi ha gent –generalment d'edat avançada– que recorden el pas i, en alguns casos, convivència amb els pastors cerdans i els seus ramats.⁷

5.1. Els camins ramaders del Montbui

El castell de Montbui és un important nus de camins ramaders, un balcó sobre el Vallès des del qual els ramats, després de dies de camí, davallaven finalment cap a les diferents cases on havien llogat l'herba per a l'hivern. Als peus del castell s'obre, talment una mà estesa, un seguit de carenes per les quals discorren les carrerades. En aquesta ponència les descriurem de ponent a llevant.

⁶ Al Vallès Occidental l'últim pastor que va fer un viatge transhumant és en Josep Maria Manubens, de Polinyà, que va pujar i baixar del Pla d'Anyella fa uns 20-25 anys. Al Vallès Oriental hi ha hagut algun intent de viatge fins a Josa de Cadi, que no va prosperar.

⁷ Tot i que molt sovint es coneixen els pastors transhumants amb el nom de pastors cerdans, la major part d'ells no procedien de la Cerdanya. Pel que fa als que baixaven al Vallès Oriental, majoritàriament eren originaris del Ripollès i, en menor mesura, de l'Alt Berguedà.

5.1.1. El camí ramader del Remei

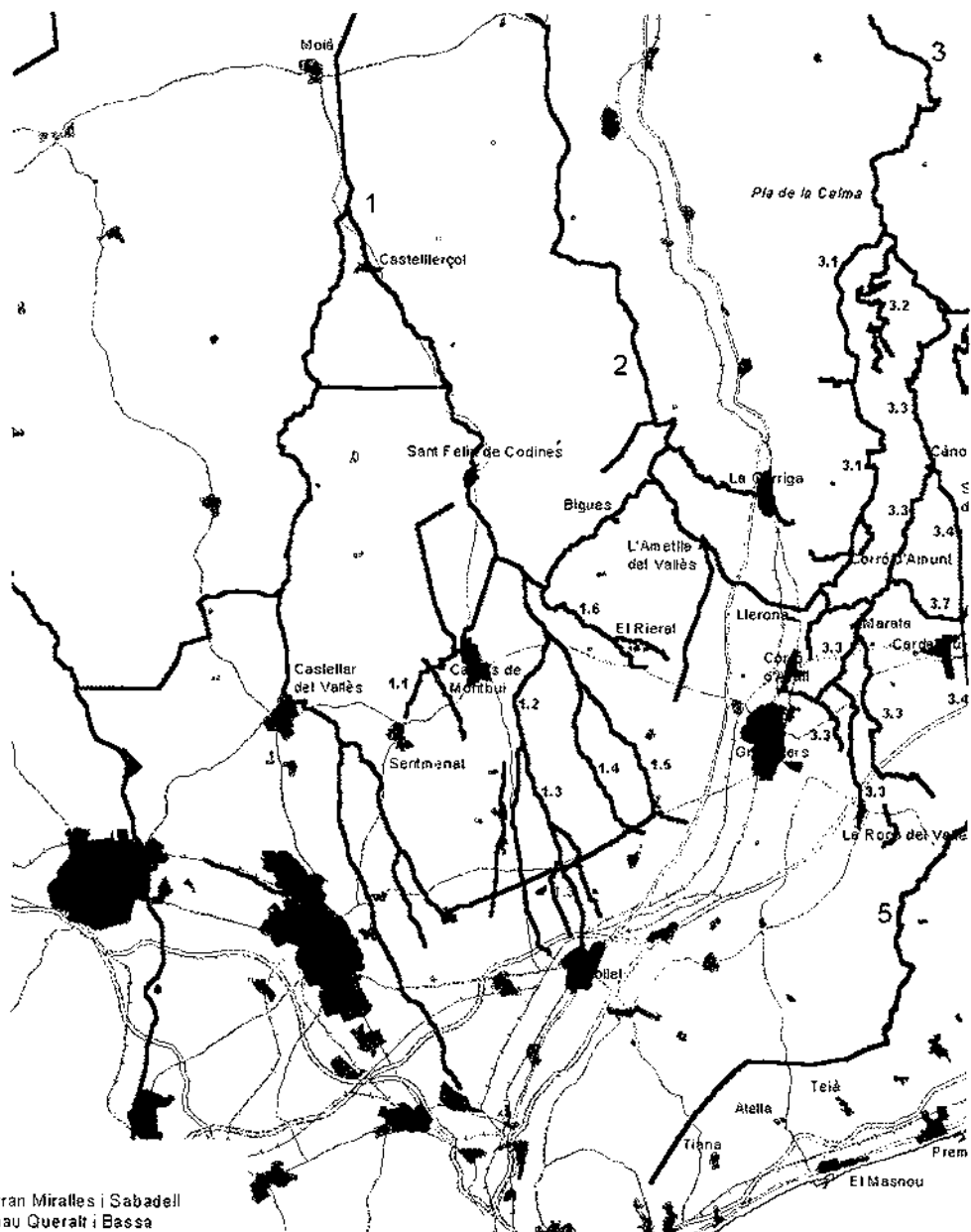
El branc més occidental dels camins del Montbui davalla cap a Caldes i Sentmenat. No està clar si, des del castell, ho fa directament pel camí principal de l'actual urbanització de la font dels Enamorats, per Torre Soler i can Cararac –que semblaria el més lògic- o si davalla pel camí de la Serra que s'explica a continuació i trenca pel camí ral de Santa Eulàlia de Ronçana a Caldes de Montbui. Disposem d'informacions a favor d'una i altra opció. El que sí sabem és que travessa la carretera de Caldes de Montbui a Sant Feliu de Codines per sota, pel costat del torrent del Prat de Baix, i passa pel davant de la Mare de Déu del Remei, voreja Caldes de Montbui per la dreta, passa pel costat de l'escorxador i travessa la riera per un pont, a l'indret del camp de futbol i les piscines municipals. Tot seguit pren un camí de terra, travessa un torrent i, per la font de les Escales arriba fins al roure Gros, cruïlla de camins. Tenim indicis d'ús transhumant del camí que s'enfila cap el nord-oest: podria ser que anés a trobar el camí ramader de Catafal –seria el més lògic- però alguns informadors parlen de Sant Sebastià de Montmajor i Castellterçol. També sembla que el camí carener que baixa cap al sud-est fins a trobar el doble camí ral de Barcelona (per una i altra riba de la riera de Caldes de Montbui) també hauria tingut un ús ramader important. En tot cas, seguint recte, el camí ramader va a sortir al costat de la benzinera de Sentmenat.

5.1.2. El camí ramader de la Serra

Aquest és un camí molt antic, citat ja com a camí ramader l'any 1563. Passa a tocar la paret nord del castell, una mica més per alt que el carrer asfaltat (avui desaparegut per l'avanç del bosc) i pel collet que hi ha abans del puig Alt, s'enfonsa a mà dreta per un barranc (l'antic camí ral de Sant Feliu de Codines a Granollers) que segueix el límit de la urbanització. Travessa un carrer asfaltat, deixa el camí ral a l'indret del pla de Romagosa, i segueix vorejant la urbanització de Ragassol per la cara de llevant, per dins del bosc embardissat, a tocar de les tanques posteriors dels xalets (que en alguns punts han ocupat la carrerada).

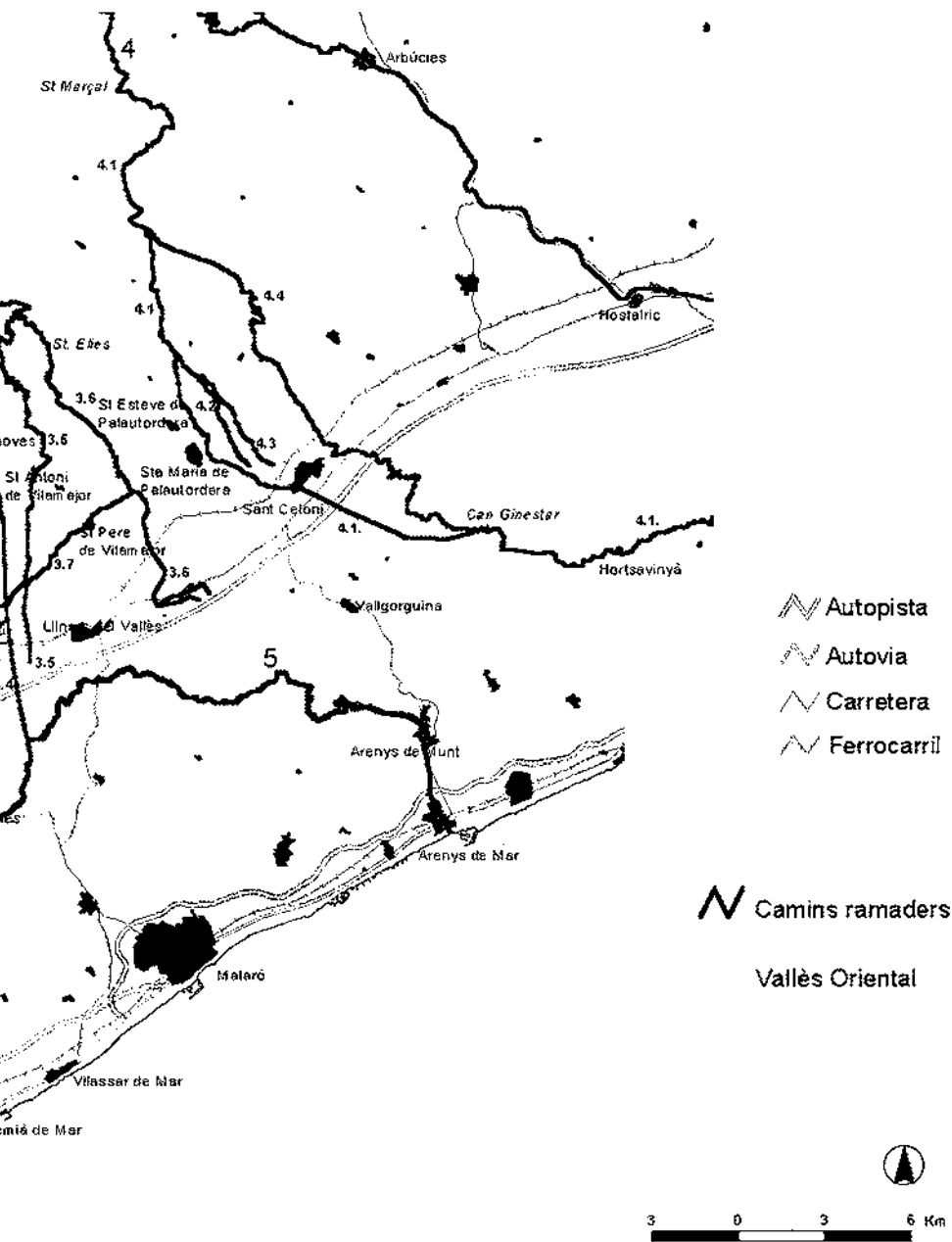
En arribar a les últimes cases pren una pista forestal que baixa en diagonal, a mà esquerra, per dins del bosc i que en creuar el camí

ELS CAMINS RAMADERS DEL VALLÈS ORIENTAL

Ferran Miralles i Sabadell
 Arnau Queralt i Bassa
 Pere Sala i Martí
 Octubre de 2002

(1) CAMINS RAMADERS DEL MONTBUI: (1.1) camí ramader del Reinei, (1.2) camí ramader de la Serra, (1.3) camí ramader de la creu de Baduell, (1.4) camí ramader de Sant Valerià, (1.5) camí ramader de Sant Baldiri, (1.6) camí ramader de la serra Granada, (2) CAMÍ RAMADER DELS CINGLES O DE PUIGRACIÓ, (3) CAMINS RAMADERS DE LA CALMA: (3.1) camí ramader de Samakús, (3.2) camí ramader de Vallforners, (3.3) camí ramader de Cànoves,

(3.4) camí ramader de Cànoves a la Torrassa del Moro, (3.5) camí ramader de Sant Pere de Vilamajor, (3.6) camí ramader de Sant Elies, (3.7) camí ramader de Marata a serra d'en Ram; (4) CAMÍ RAMADER DE SANT MARÇAL O DEL MONTNEGRE: (4.1) camí ramader de Viladrau a Hortsavinyà, (4.2) camí ramader de Santa Maria de Palautordera, (4.3) camí ramader de de can Batalla, (4.4) camí ramader de can Rovira a can Ginestar; (5) CAMÍ RAMADER TRANSVERSAL DE LA SERRALADA LITORAL.

ral de Santa Eulàlia de Ronçana a Caldes de Montbui, just al límit de terme, segueix pel carrer principal de la urbanització la Font d'Abril fins a trobar la carretera de Caldes de Montbui a Granollers, lloc on desbarra, cap a mà esquerra, el camí ramader de Sant Valerià. El camí de la Serra, però, travessa la carretera i, vorejant la urbanització per la dreta, arriba a la Creu de Baduell. A partir d'aquí el camí segueix baixant cap al sud per una pista de terra, sempre per la carena, fins a arribar a la urbanització de can Valls Nou, la qual voreja per l'esquerra.

El camí ramader transcorria pel que avui és el pàrquing del restaurant la Bota de Caldes, per la qual cosa ara s'ha de passar per l'esquerra i prendre el primer camí de terra que surt a mà dreta per tornar a guanyar la carena per on discorre el camí ramader (que torna a ser de terra). Just abans d'arribar a la urbanització de can Falguera, hi ha una bifurcació: recte avall, pel mig de la urbanització, segueix el camí ramader de la Creu de Baduell; trencant a mà dreta, pel mig del bosc, segueix el camí ramader de la Serra, que torna a guanyar el carener i va vorejant la urbanització sempre per la dreta. Més endavant, el camí voreja el barri dels Turons per l'esquerra i, en arribar a dalt del carener, deixa la pista de terra principal i davalla cap a una residència de gossos que voreja per la dreta, a tocar de la tanca, fins a sortir al carrer asfaltat que discorre per l'esquerra del castell de Palau de Plegamans. Després de passar el castell, el camí esdevé un carrer molt ample que davalla fins a trobar uns camps. En aquest punt, el camí ramader està llaurat però discorre pel marge dret del camp fins a trobar la carretera de Sabadell a Granollers, que travessa i, després de vorejar uns transformadors elèctrics per l'esquerra i passar pel mig d'uns camps que han llaurat la carrerada, arriba a Mollet del Vallès (sempre seguint la partió de terme).

5.1.3. El camí ramader de la Creu de Baduell (i el branc de Gallecs)

Aquest camí és un branc del camí anterior que discorre pel carrer Creu de Baduell, que separa les urbanitzacions de can Falguera (terme de Palau de Plegamans) i can Rovira (terme de Lliçà d'Amunt), sempre pel llom de la serra. Quan s'acaben les urbanitzacions, el camí segueix per una pista de terra que fa de partió de terme, voreja per la dreta la urbanització de Palaudalba

i segueix baixant fins a travessar la carretera de Sabadell a Granollers. Al l'altre costat, ara seguint la partió de terme entre Parets del Vallès i Mollet, passa per can Cònsul, travessa l'autopista i, pel costat del camp de futbol, arriba a Mollet del Vallès.

Just abans de travessar la carretera de Sabadell a Granollers, a mà dreta surt un altre camí que travessa la carretera i, en diagonal, va a trobar la carretera que discorre pel centre de Gallecs, la qual segueix fins a Mollet. De la mateixa manera, hi ha constància testimonial i administrativa que la riera seca que baixa de can Lledó (Lliçà d'Amunt), voreja per ponent l'eixample de Parets i arriba al riu Besòs, també és camí ramader. De fet, moltes de les rieres del Vallès han fet sempre la funció de camí ramader i, quan les infraestructures modernes i les urbanitzacions han dificultat el trànsit del bestiar, han esdevingut les vies pecuàries més utilitzades. Sabem de ramats, per exemple, que pujaven pel Besòs, la riera Seca i la riera de Polinyà per anar a trobar el camí de Moià, i d'altres que pujaven per la riera de Caldes o el riu Tenes.

5.1.4. El camí ramader de Sant Valerià

Just abans d'arribar a la carretera de Caldes de Montbui a Granollers, el camí ramader que baixa del castell de Montbui es bifurca. D'una banda, surt el camí ramader de la Serra –descriu anteriorment– que travessa la carretera i segueix cap al sud pel llom de la carena. De l'altra, el camí de Sant Valerià, que segueix per l'esquerra de la carretera al llarg d'uns dos-cents metres, en direcció a Granollers. Quan s'acaben les cases de la urbanització de la Font d'Abril, travessa la carretera i, seguint per un camí estret que discorre pel mig del bosc, en diagonal, va a trobar la pista de terra fins a entrar a la urbanització de ca l'Artigues (terme de Lliçà d'Amunt).

Abans d'arribar a la urbanització, a mà esquerra, trenca el camí ramader de Sant Baldiri. El camí de Sant Valerià, però, arriba a la urbanització, que l'ha engolit. L'antiga carrerada trencava a mà dreta i seguia en diagonal fins a anar a trobar el carener que separa els torrents de Caganell i de can Paiaigua o de Palaudàries, més o menys al capdamunt del que ara és el carrer de la Cerdanya.

En aquest punt, el camí ramader entra al bosc i va seguint pel pla del Llop, paral·lel a la urbanització, fins a anar a sortir al carrer de

Frederic Mompou del barri de Pinedes del Vallès. Quan s'acaba aquesta urbanització, torna a trobar un tram de terra on hi ha can Cuscó i l'ermita de Sant Valerià, que dona nom al camí.

Més avall, la carrerada segueix el carrer de Víctor Català, que voreja per l'esquerra la urbanització de can Roure. Un nou tram de terra, que passa pel costat d'un dipòsit d'aigua, porta fins a la urbanització de mas Gordí, ja a Lliçà de Vall, el camí de la qual travessa pel carrer de Sant Valerià. Per un altre tram de terra, que baixa en diagonal cap a mà esquerra, a tocar can Oliveres, el camí ramader arriba a la carretera que va de Sabadell a Granollers. A partir d'aquí es perd la pista al camí, però disposem de referències testimonials i administratives que els ramats seguien l'antiga gran via romana transversal –anomenada *dels vasos Apol·linars*–, que en aquest tram discorre paral·lela a la carretera, i que d'aquesta manera arribaven a Palou per un costat o, per l'altre, seguien l'itinerari Gallecs - hostal del Fum - sot del Gavatx - Polinyà - Sabadell (i, potser, més enllà).

5.1.5. El camí ramader de Sant Baldiri

Com ja ha estat explicat anteriorment, hi ha un branc del camí del Montbui que té el seu origen just abans d'arribar a la urbanització de ca l'Artigues (Lliçà d'Amunt). Deixant el camí ramader de Sant Valerià –que segueix per la dreta en direcció a Lliçà de Vall– aquest segueix per la carena que flanqueja el nucli de Lliçà d'Amunt per ponent i baixa, finalment, cap a Lliçà de Vall. En el seu tram alt ha estat fragmentat recentment a ran de la parcel·lació del bosc i camps de la masia de ca l'Artigues per construir-hi la urbanització ca l'Artigues Nou, que voreja per l'esquerra. El camí antic discorria una mica per l'esquerra (avui bosc o parcel·les) de la pista enquitranada que porta fins a l'ermita de Sant Baldiri. A partir d'aquí, davalla pel camí carener fins a la urbanització del Sot dels Nostris, que voreja per l'esquerra, i el nucli urbà de Lliçà de Vall, que voreja per la dreta fins a atènyer la carrerada transversal que, com ja s'ha dit, és la gran via romana del Vallès.

5.1.6. El camí ramader de la serra Granada

Des del Castell de Montbui, el camí baixa per darrere la urbanització

de Ragassol. Després de travessar el carrer que comunica la urbanització amb el nucli urbà de Bigues, el camí es bifurca en dos, a l'alçada de la zona que es coneixia com a Camp de Romagosa (avui pràcticament desaparegut sota les cases de la urbanització). Mentre un dels brancs, el de la dreta, es desvia cap a la Creu de Baduell, el de l'esquerra segueix pel llom de la carena, per sobre la casa coneguda com a Casa del Mestre i travessa l'ample pista que uneix la urbanització Ragassol i Bigues pel costat mateix de can Ribas de Montbui.

A partir d'aquí, el camí segueix en direcció Santa Eulàlia de Ronçana per un tram de l'antic camí de Sant Feliu de Codines a Granollers, que transcorre entremig de camps. A la primera cruïlla, coneguda com a Quatre camins, el camí ramader trencava a la dreta, tot i que ara ha desaparegut sota un camp on habitualment es conrea userda. Seguint pel mig del camp, es troba un camí ample que es dirigeix directament cap a la masia de Rosàs, on passa per davant mateix del barri de la casa. A partir d'aquí, el camí segueix per entre camps i, seguidament, pel mig del bosc fins a arribar a la masia de can Vidal. Després de superar aquesta casa, el camí continua fins a can Cresta i, una mica més avall, travessa el camí de Caldes (que uneix el nucli de la Sagrera, a Santa Eulàlia, amb la carretera C-1415) i segueix pel camí de la serra Granada, actualment asfaltat, deixant a mà esquerra l'ermita de Sant Simple o Sant Simplicí.

A l'alçada de can Xaró, el camí trenca a mà esquerra i es dirigeix, en un tram sense asfaltar, cap a la carretera BV-1435. Després de creuar-la, passa per sota les alzines de can Burguès i continua fins a arribar a l'anomenat camí del gual, tocant al centre cívic del municipi. Allà, passa tocant a la casa bastida sobre l'edifici del Casalot i hauria de continuar pel costat del torrent fins a creuar el riu Tenes, a la zona de Sant Cristòfol. Després de travessar el curs fluvial, el camí s'enfila cap a trobar el camí vell de Bigues a Granollers a la zona de can Barnils i, posteriorment, segueix aquest camí i passa pel costat de can Just i per sobre l'ermita romànica de Santa Justa (al terme municipal de Lliçà d'Amunt).

A partir d'informacions obtingudes a través del treball de camp, hi ha dues noves hipòtesis de camins, encara per confirmar, però amb un elevat grau de versemblança. La primera consistiria en un camí que continuaria el camí de la serra Granada i que aniria a sortir a

la carretera BV-1435, a l'alçada de can Falgar (casa on va fixar la residència una família de pastors del Pirineu). Després de travessar la carretera, el camí seguiria cap a can Payàs i es dirigiria cap a Lliçà d'Amunt. L'altre camí baixaria de la zona de Rosàs, tocant a les parets de can Vendrellet (avui en ruïnes), recorreria de dalt a baix la zona coneguda com la Vall (on consta que diverses masies tancaven ramats del Pirineu) i aniria a sortir darrera mateix de la casa de can Falgar.

5.2. El camí ramader dels Cingles o de Puiggraciós

El camí passa pel coll de la Pollosa, a llevant de Collsuspina, i per les envistes de la masia anomenada la Rovira dels Cerdans. Des d'aquest punt, continua per la cinglera fins al Fabregar i baixa per les escales de la Creu del Pou. Des de la Creu del Pou segueix cap a can Miqueló, on hi ha una alzina molt gran darrera la casa que també era punt de parada, cap a Sant Miquel Sesperxes i, finalment, arriba al coll de Gassens. Des d'aquí continua cap a l'anomenat coll del Pollancre i s'enfila al Puigfred. Una mica més avall d'aquest turó, el camí es bifurca en dos brancs que es retroben a la banda nord del coll d'en Tripeta, darrera el santuari de Puiggraciós. El primer dels dos tira pel camp gran de can Miquel (passant prèviament per la taula de Pedra), segueix fins a la casa del sot del Grau i pren el camí vell del sot del Grau o Grau de Montmany fins a arribar al coll d'en Tripeta. L'altre continua per ca l'Esmolet fins al Clascar, on hi havia hagut un amorriador, el sot de la Llobrega i can Mestret.

Des del santuari de Puiggraciós, el camí segueix cap al serrat de l'Ocata, on enforca un camí que baixa cap a la Garriga per la plana de Puiggraciós, el paratge anomenat Roques Blanques i l'església de la Doma. A continuació, travessa el riu per l'antic pont de davant la gasolinera de la Garriga i es dirigeix cap a la plaça de can Dachs i la plaça del Silenci, punt per on creua la via del tren. Després de deixar enrere el pas a nivell, el camí surt de la Garriga per la ronda del Carril, passa per davant la bòbila i s'encamina cap al bosc de Malhivern per dirigir-se posteriorment cap a Samalús.

Tornant al serrat de l'Ocata, el camí continua baixant vers la urbanització del serrat de l'Ametlla i, tot passant pel pla de la Violona, es dirigeix al nucli urbà de l'Ametlla, que travessa fins a

arribar a la masia de can Draper. Al costat d'aquesta masia, allà on ara hi ha l'entrada al centre comercial Sant Jordi, hi havia la zona anomenada les Saleres de can Draper, on hi havia unes alzines amb unes pedres a sota on es donava sal als ramats). En aquest punt, el camí es torna a bifurcar en dos branços. Un d'ells es dirigeix cap al pla de Llerona, tot passant per l'actual carretera (BV-1433) i sembla que creuaria l'antiga carretera N-152 per anar a trobar el camí ramader de Samalús; camí 5.3.1) darrera mateix de l'església de Llerona. L'altre branca tira cap a can Reixac i es dirigeix cap al pla de Canovelles, seguint l'antic camí de Granollers a l'Ametlla.

Es disposa d'algunes referències que indiquen el pas d'algun ramat per la zona de can Sous, uns 4 o 5 l'any i sobretot de baixada, cosa que fa pensar que alguns ramats feien servir l'antic camí de l'Ametlla a Puigraciós en comptes de l'abans esmentat camí de l'Ametlla pel pla de la Violona. Això pot tenir sentit ja que algunes cases de la zona tenien ramat propi i pot ser els era més fàcil baixar per la zona de can Sous.

Finalment, cal apuntar l'existència de 2 branços que, partint del camí descrit, baixarien cap a Bigues. El primer baixaria del coll d'en Tripeta per can Canals i no en coneixem el traçat exacte; l'altre, més avall del serrat de l'Ocata, trencaria a mà dreta i, prenent l'antic camí de Bigues a Puigraciós, per can Riera i can Isidret, baixaria fins al nucli de Bigues. Des d'aquest punt, travessant el riu Tenes i pel costat de la casa de can Maspons i can Granada pujaria pel torrent del Lledó i el camí al de Bigues a Caldes fins a enforcar amb la xarxa de camins ramaders del Montbui.

5.3. Els camins ramaders de la Calma

Des del poble de Vilalleons (Osona), el camí s'enfila muntanya amunt fins a arribar a l'ermita de Puig d'Agulla, des d'on segueix enmig de boscos i camps de conreu fins a trobar la masia del Vilà. Passa pel costat de la casa i segueix per terres de conreu fins a trobar la carretera de Taradell a Viladrau (sense arribar-hi), punt en el qual gira a mà esquerra i entra a la pineda d'Espinzell. En aquest bosc, el camí és pràcticament intransitable fins a arribar al molí Espatllat, punt on es bifurca i es dirigeix cap a la collada de Sobrevia (en direcció sud-oest). L'altre branca es dirigeix cap a Viladrau i es descriu en aquest mateix estudi.

Des de la collada de Sobrevia segueix fins a la masia de Sobrevia, punt a partir del qual es comença a enfilar al Montseny, en direcció al pla de la Calma per la serra de Sobrevia i, un cop superat el Matagalls Xic, per la serra de font Pometera fins al pla de Cent Sous, tot passant pel turó dels Esqueis. Des d'aquest pla, el camí continua fins a Coll Formic passant pel pla d'en Besa i l'alzina de Santandreu, tocant a la masia que porta el mateix nom.

Un cop dins el pla de la Calma, el camí passa pel pla de l'Ase Mort, el collet de Puigventós, per sobre les saleres de camp de Bernat i, tot passant pel collet Terrús, arriba a l'edifici de "El Cafè". A partir d'aquí, segueix cap al pla del Ginestar i el collet de la font del Ginebre, fins a arribar al paratge anomenat de les Pedres Blanques on, a mà dreta, surt una primera bifurcació que segueix cap al pla de la Llacuna i que es bifurca més endavant en un camí que porta cap a Samalús (vegeu la descripció del camí ramader de Samalús; camí 5.3.1) i un altre que segurament es dirigeix cap al Figaró.

Tornant al branc principal, des de Pedres Blanques segueix pel pla de la Terma i arriba a la Sitja del Llop, punt en el qual es produeix una segona bifurcació cap a l'esquerra. Aquest camí és el que en aquest treball hem descrit com a camí ramader de Vallforneres (vegeu la descripció corresponent al camí número 5.3.2).

Per la carena passa Roca Roja, el turó del Sull, el coll del Roure Gros, el turó d'en Cuch i el coll del Pou d'en Besa (on conflueix amb el camí ramader de Cànoves; camí 5.3.3). Tot seguit el camí passa pel turó del Pi Novell, el coll del Pi Novell i abandona la carena per discórrer pel pla de la Moixa, sota mateix del turó del Samon. Una vegada recorreguda aquesta vessant, recupera la carena tot passant pel turó de la Moixa, la Covà, i finalment baixa decididament cap a les planes del Cortès i arriba a la font de les Planes. En aquest indret el camí es bifurca en dos altres camins, el camí ramader de Sant Pere de Vilamajor (camí 5.3.5) i el camí ramader de Sant Elies, que arriba fins als prats d'Arenys de Munt i Sant Iscle de Vallalta (vegeu descripció del camí 5.3.6).

5.3.1. El camí ramader de Samalús

Des de les Pedres Blanques, el camí discorre per la carena, tot coincidint amb el traçat del sender de llarg recorregut GR 5. Passa

pel pla de la Llacuna, l'Alzina de l'Estany, el Parany, les Queredes i la collada d'en Jordi. Deixa el turó Monner a l'esquerra, baixa a la collada Fonda i altre cop puja al turó de les Palomeres, fa el collet que duu el mateix nom i segueix pel pla dels Pous, la collada de Mojó i, a través de les carenes d'en Bosc, arriba definitivament a Roc de Centelles.

A partir d'aquest punt, es té constància d'un camí que segueix cap a ponent, en direcció al pla de la Batalla, el roure d'en Quintana i el paratge conegut com les Saleres. No obstant això, al dret de roc de Centelles, a la falda de la muntanya, hi ha un camí ramader que passa per la masia de Vallfigueres. Es creu que és el mateix camí, però no s'ha aconseguit trobar l'enllaç entre els dos trams descrits. Des de Vallfigueres, el camí descendeix lentament per la font i el torrent que duen el mateix nom i es desvia al llarg de la baga de Vallfigueres, fins a trobar el serrat de la Vivella i el sot de la font de can Torrents. Passa la font, can Torrents i després d'unes corbes arriba a la secretaria de Samalús, on es troba amb la carretera BP-5107 de Samalús a Cànoves.

Tomba a l'esquerra i després de transcórrer uns metres per l'asfalt, el camí gira a la dreta i segueix descendint per la carena deixant a l'esquerra el camí que va fins a cal Rei i retrobant-lo de nou a la Riera i can Rafel. Continua carena avall travessant els camp de can Gesa, el camps del Rector, el turó de can Bertran i els Esgarrapalls del Llop. Just després del Turó de can Bertran, un brançal del camí tomba a la dreta en direcció al cementiri de Corró d'Amunt i a can Bertran. Seguint amb el branc principal a partir del lloc on l'havíem deixat, deixa la carena per entrar cap al sot de ca la Xiquet, que el conduirà fins a la casa que porta el mateix nom i, altre cop per sobre la carena, a cal Lol i a can Blanxart, pel bell mig de Corró d'Amunt. Un xic més avall, el camí actualment està asfaltat. Fa diverses corbes i arriba al camp de futbol de Llerona, des d'on travessa l'antiga carretera N-152, la via del tren per sota un pont i, finalment, el riu Congost.

5.3.2. El camí ramader de Vallforners

Des de la Sitja del Llop, el camí segueix per la dreta tot caranejant fins a la casa nova de Vallforners. A partir d'aquest mas el camí baixa fent corbes pel sot dels avets i traspasant la soleia de Vallforners fins a la roca dels diners. Un cop aquí, el descens

continua fins a Vallforneres, creuant el sot de la font del cavall, la font del cavall i el sot de la Noguereta.

82

Sobrepassada la casa, el camí baixa cap al sot de la font de Mas Déu, passa la font Freda i va a trobar-se amb el forn de vidre. Tota la zona que envolta l'embassament de Vallforneres és de pastura, per la qual cosa es troben diferents brancals d'aquest camí que s'acosten a l'aigua, com el que duu al serrat de la baga des del mateix forn del vidre. Però el camí que segueix des del forn del vidre ho fa travessant el torrent de la Comafosca, el torrent de l'Oma i el torrent dels Castanyers fins al Vilar d'en Ribes.

5.3.3. El camí ramader de Cànoves

Des del coll del Pou d'en Besa, el camí passa per sota la carena de Palestrins fins a trobar el coll de Palestrins. Tot seguint la carena, passa el turó de Palestrins, el turó de Calabruixes, prat Sagrera, el collet de les Pallisses, el turó de les Barraques i el collet de Sant Martí.

A partir d'aquest punt, el camí baixa més costerut i fent corbes arriba a Torre Negra i la masia de can Cuch, sobre mateix de l'embassament de Vallforneres. Des d'aquí el camí baixa per la carena fins a trobar la presa de Vallforneres. Allí el camí ramader s'eixampla i baixa paral·lel a la riera de Vallforneres pel seu marge esquerre passant pels Dos Torrentons, pel gorg Lloreda, el pla de les Illes, el pas de la Muntanya. A ca l'Esmolet el camí creua la riera i després de passar per can Domènec, segueix descendint fins al nucli de Cànoves. Abans d'arribar-hi, però, traspassa per l'esquerra el gorg Blau, el camp de la Creu i el molí antic.

Un cop passada la urbanització Cànoves Residencial, concretament a la cruïlla on hi ha la font del Frare, el camí pren dues direccions ben diferenciades: el ramal de la dreta arribarà a la Roca del Vallès i, des d'allí, pujarà la serra del Corredor per Santa Agnès de Malanyanes. El de l'esquerra, en canvi, duu a Llinars del Vallès i a la Torrassa del Moro (vegeu descripció del camí 5.3.4). El camí de la dreta troba la carretera BV-5151 de Cànoves a Sant Antoni de Vilamajor a la corba de cal Ferrer. Després de fer un tram recte d'aquesta carretera, poc abans de la corba següent surt un vial que passa per can Caval·ler, per la dreta del cementiri, per l'esquerra del

turó de la Ferreria, de can Julià i del turó del Senyor, i segueix la serra de Sant Hilari avall a través de la seva carena tot dirigint-se cap a la cruïlla de can Carbassa. Sempre per la carena, a baix i a l'esquerra li queda la urbanització de ca l'Esmandia.

Així, el camí ramader entra al terme municipal de Corró d'Amunt i segueix baixant seguint aquesta carena fins a can Saüquet, passa per la dreta del puig Ros, i descendeix pels boscos d'en Serra i de can Nicolau fins a can Torrents. A l'alçada de can Mari, però entre ambdós boscos suara esmentats, trenca un camí a la l'esquerra que també és camí ramader. És un camí ramader de distribució que de manera de transversal creua tots els camins ramaders que travessen la plana des d'aquest punt fins a Sant Antoni de Vilamajor (camí de Marata a la serra d'en Ram; camí 5.3.7).

Tornant a la descripció del camí, poc després de can Torrents, es torna a produir una bifurcació. El camí de la dreta condueix al cementiri de Corró d'Avall, travessant la carretera BV-5151 de Corró d'Amunt a Corró d'Avall, la carretera de Marata a Llerona, passant pel turó de les Mentides i acabant al cementiri de Corró d'Avall. Un cop explicat aquest brançal, el traçat principal davalla cap a Marata deixant el petit nucli de cases i l'església de Santa Coloma a mà dreta. Un cop arribat a la carretera de Marata a Cardedeu, es torna a dividir en dos. El que trenca a la dreta passa per la perifèria dels nuclis de Corró d'Avall i la Roca del Vallès, i s'enfila cap al camí ramader de la serra del Corredor per la zona d'Òrrius. El segon, en canvi, travessa l'autopista A-7 i pujant per Santa Agnès de Malanyanes arriba al coll de Parpers i al camí ramader de la serra del Corredor.

D'altra banda, des de Marata, el camí ramader segueix l'asfalt fins a un punt on aquest vial discorre paral·lel a la carretera C-35 de Granollers a Cardedeu. Just allí deixa el vial de Marata, creua la carretera que uneix aquestes dues poblacions i per la dreta de la Turona descendeix per un boscosa carena cap a ca n'Oriac i can Vidal. Passa per l'esquerra de les Tres Puntes i arriba fins a l'autopista A7 de Barcelona a la Jonquera. Creua aquesta autopista per sota seguint el vial actual i d'aquesta manera arriba al riu Mogent, agafant un camí en el trencant de can Claus. Superat el riu, es desconeix el traç exacte d'aquest camí ramader, però s'ha esbrinat que arriba a Santa Agnès de Malanyanes, passa per ca l'Esquerrà, per l'ermita de la Mare de Déu de Malanyanes i arriba

al coll de Parpers i Sant Bartomeu de Cabanyes, on es troba amb el camí ramader de la Serralada Litoral (camí 5.5).

5.3.4. El camí de Cànoves a la Torrassa del Moro

84 El camí ramader voreja la urbanització del Mirador del Montseny pel seu vial més occidental, a tocar de can Reguero i cal Ferrer i una vegada traspasada, pren el camí del camp de futbol. A partir d'aquí, baixa directe cap a la urbanització de les Pungoles, tot creuant la carretera BP-5107 de Cànoves a Sant Antoni de Vilamajor a l'alçada de can Sebastianet. Aquest tram és molt difícil ara com ara de determinar amb exactitud pel grau d'urbanització d'aquesta zona.

Abans d'entrar a aquesta urbanització, però deixa a l'esquerra la casa de can Pau Dents. Les Pungoles és una urbanització que va ser construïda sobre mateix del camí ramader i aquest fet impedeix poder seguir-lo amb concreció. Superada aquesta urbanització, el camí descendeix fins a l'entrada de la urbanització de Sant Julià del Fou, al paratge del pla de les Vinyes. Aquest indret és especialment important perquè representa la confluència de tres camins ramaders: el que s'està descrivint, el que baixa de Sant Pere de Vilamajor (camí 5.3.5) i el camí de Marata a la Serra d'en Ram, que creua transversalment tots els camins ramaders que travessen la plana fins a Sant Antoni de Vilamajor (camí 5.3.7).

La urbanització de Sant Julià del Fou també es va construir sobre el camí ramader i també impedeix el seu seguiment. Sortint de la urbanització creua la carretera C-35 de Cardedeu a Llinars. Si bé a partir d'aquí no s'ha pogut esbrinar el recorregut exacte, es té constància que el camí ramader travessa la via de tren, passa per can Capeta, creua l'autopista A7, passa per can Codina i, finalment, s'enfila fins a la Torrassa del Moro. És en aquest indret on es troba amb el camí ramader transversal de la Serralada Litoral.

5.3.5. El camí ramader de Sant Pere de Vilamajor

Aquest branca té el seu origen al paratge de la font de les Planes, on es separa del camí ramader de Sant Elies. A continuació, el camí baixa pel veïnat de Canyes, tot passant per can Panxa i la Torre de can

Panxa. Des d'aquestes dues masies, el camí segueix fins a passar per can Perera de Brugueres, una masia situada entre Sant Pere de Vilamajor i la urbanització Faldes del Montseny.

A partir d'aquí, el camí continua en direcció sud, tot passant pel costat de Casanova de Brugueres i de les piscines de Vilamajor. Una mica més avall d'aquest equipament, travessa la carretera BP-5107 i continua tirant en direcció Cardedeu, tot passant pel costat de ca l'Ambràs i la granja de ca l'Ambràs. Després de deixar enrera aquestes cases, el camí segueix en direcció al pla de les Vinyes, on s'ajunta amb el camí de Cànoves a la Torrassa del Moro (camí 5.3.4). Durant el mes de setembre de 2002 es va contactar amb diversos veïns del veïnat de Brugueres i del veïnat de Canyes, a Sant Pere de Vilamajor, amb la intenció de confirmar el traçat del camí identificat. Mentre els primers el confirmen, els del veïnat de Canyes indiquen que aquest camí hi havia estat sempre, però que no tenia caràcter ramader.

Segons aquestes fonts, aquest branc té el seu origen al pla de la Calma, al turó de Palestrins (d'on també surt el camí ramader de Cànoves; camí 5.3.3). Des d'allà seguiria pel turó de Calabruixes i, tot passant per l'esquerra del turó de les Barraques i del turó de la Moixera, aniria baixant seguint la carena fins al corral d'en Perera, can Perera de Canyes i can Gras d'Amunt (que deixaria a mà esquerra).

Des d'allà, el camí ramader baixaria cap a can Panxa per seguir en direcció al paratge de Brugueres. Abans d'arribar a can Perera de Brugueres, el camí trenca a mà dreta en direcció a Sant Pere de Vilamajor, tot passant per la masia de can Folló i pel paratge conegut amb el nom dels Quatre Camins. Des d'allà es dirigiria cap al cementiri del poble i continuaria fins arribar a la carretera BP-5107 (més avall no ens indiquen cap on es dirigia). Des del cementiri, però, hi ha dues alternatives possibles: baixar per can Clavell o baixar per la serra de cal Gavatx (tot i que aquesta darrera alternativa sembla la més versemblant, encara cal confirmar-ho).

5.3.6. El camí ramader de Sant Elies

Passada la bifurcació on es separa del branc que baixa cap a Sant Pere de Vilamajor, el camí busca de nou la carena recurrent la

vessant occidental de la carena de la Cova fins a la roca de la Guilla i el coll de Sant Elies. Des d'aquest coll, el camí passa un xic més avall de l'ermita de Sant Elies fins a l'Alzina Rodona. En aquest punt inicia un descens pronunciat a través de les artigues de can Terrer, deixa a la dreta el camí que va a la font de Borrell, travessa el pla Saperera i continua descendint fins als camps i prats de can Planell, que li queden a l'esquerra. El camí passa pel mateix cantó de la casa, pren uns metres d'un dels vials de la urbanització Refugis del Montseny i de seguida trenca cap a un camí de la dreta i continua baixant fins a Terra Blanca, on hi ha el límit del parc natural del Montseny.

A partir d'aquest punt discorre per la boscosa carena de la Serra Llarga tot passant per can Pairana, can Xicaina i fins als camps del pla de la Dona Morta, sobre mateix de la urbanització de Vallserena. Una vegada superada la urbanització, el camí fa quasi un canvi de sentit per passar a una altra serra: la de can Ribalta. Aquesta serra la travessa exactament per la seva carena i passa a la serra de can Ram un cop el camí discorre pel mig de la urbanització que porta aquest nom. És en aquesta urbanització quan conflueix el camí ramader de Marata a la serra d'en Ram, un camí ramader traverser (vegeu descripció del camí 5.3.7).

Al final de la urbanització, concretament al paratge del turó de les Formigues, hi ha una bifurcació de camins. D'entre tot ells, el camí ramader segueix el de la dreta, circulant per la serra de can Tabola. Passa l'esquerra d'unes corts i a la dreta de l'església de Sant Joan de Sanata, que es troba a la serra del costat. Passa per sota la línia elèctrica de 132 kW i, per un camí embosquinat, arriba a la via de tren. Una vegada traspasada la via, pren el vial del polígon de can Collet de Baix, passa per can Ferrer, travessa la carretera C-35 (abans C-251) i arriba a ca l'Adrià, des d'on fa dos recorreguts. Un consisteix a creuar el nucli urbà de Vilalba Sasserra (Trentapasses) pel mig i travessar l'autopista A-7 Barcelona - La Jonquera només sortir-ne, fins a can Bonamusa.

L'altre camí creua per sota aquesta mateixa autopista abans d'arribar a la població, passa per can Gol i arriba a can Bonamusa. El camí per arribar-hi ha estat tallat a causa de la construcció de la urbanització Canadà Parc. Un cop arribat a aquest punt, el camí ramader s'enfila cap a la serra del Corredor, passant per sota Vallgorguina i enfilant-se cap a Sant Iscle de Vallalta, on els ramats tancaven en masies com ca l'Oller.

5.3.7. El camí de Marata a la serra d'en Ram

Aquest camí, amb un sentit transversal s'inicia al camí que va de Cànoves cap a la Roca, a l'alçada del bosc de can Nicolau. Com ja s'ha introduït, aquest camí discorre de manera de transversal part de la plana del Vallès tot creuant els camins ramaders que passen en direcció nord-sud procedents del Montseny. Des d'allí baixa cap a la Coma deixant a l'esquerra a can Marc, passa per la part nord del nucli de Cardedeu, entra a la urbanització de Sant Julià d'Alfou (Llinars del Vallès) i puja pel seu vial més occidental cap al pla de les Vinyes.

Una vegada superada la urbanització, el camí tomba a la dreta i en direcció a Sant Antoni de Vilamajor passa per can Pungol, pel sud de la urbanització de can Sauleda i arriba a aquesta població. El camí la creua pel mig, per davant de l'Ajuntament i es dirigeix tot seguit a la urbanització dels Boscassos i a la de can Ram. Aquestes dues urbanitzacions actualment estan juntes i en alguns punts es fa difícil distingir-ne els límits. Un cop entrat a la primera, el traçat es perd totalment perquè la urbanització es va construir a sobre mateix del camí. La travessa, creua el torrent de can Diviu i entra pròpiament a la urbanització de can Ram. És aquí on conflueix amb el camí ramader de Sant Elies (camí 5.3.6).

5.4. El camí ramader de Sant Marçal o del Montnegre

El camí ramader de Sant Marçal o del Montnegre, com ja ha estat apuntat a l'apartat 4.6, travessa el Montseny i davalla prop de Sant Celoni per anar a trobar les pastures del Montnegre i del municipi de Tordera. A continuació es descriuen els diversos brancs que el configuren.

5.4.1. El camí ramader de Viladrau a Hortsavinyà

Aquest camí té el seu origen a Viladrau, des d'on enfila cap a la font de les Paitides i ca l'Herbolari, fins que troba la carretera del coll de Gomares a Sant Marçal (la qual segueix). Des d'aquest punt, i seguint aquesta via, s'enfila cap a Sant Marçal tot passant pel coll de la Castanyereda, la creu d'en Miquelet, Roca Pastora i el coll de

Bordoriol. A partir del coll, el camí deixa a la dreta el corral del Martí i passa pel coll de Joan, per l'esquerra de la font dels Minyons, per la dreta de la font de la Beguda, pel collet del corral d'en Segalàs (el corral que duu el mateix nom el deixa a la dreta) i, finalment, arriba a Sant Marçal.

88

A Sant Marçal abandona la carretera i puja cap al Puig passant per la Fàbrica, traspassa el sot de la font del Calvari, el pla d'en Llops, el sot Estret, la roca del Bes, el sot Mal, i creuant l'aresta de la Gronxadora arriba uns metres després al corral d'en Deumal, sota mateix del turó de l'Home. Des d'aquest punt, baixa per la carena cap al corral d'en Rovira, on surt el branc 5.4.4. I a partir d'aquest mas el camí es divideix en dos brancs (vegeu la descripció del 5.4.4). El camí continua cap al Baiés i la plana d'en Coll, on arriba a través de la pista que va del poble del Montseny a Sant Fe. Tot seguit abandona la pista i segueix carena avall a través de Roc Blanc, el pla de Rany, el puig d'Arques i, finalment, després d'una llarga tirada per aquesta carena, arriba a can Puig del Sot.

El camí passa can Ferrers a través del Veïnat, a Mosqueroles, on enforca el camí ramader de Santa Maria de Palautordera (camí 5.4.2), i segueix carena avall per can Tronc, ca n'Illa (d'on s'ajunta el camí ramader de can Batalla, camí 5.4.3), la Torre d'en Mateu i can Farga. Tot seguit discorre per la serra de can Domènec i després per la serra de la Mare de Déu fins a arribar a la Mare de Déu del Puig, a Sant Celoni. El camí travessa aquesta població per l'avinguda de la Verge del Puig i passa per la plaça del Bestiar. A continuació, passa per sota l'autopista A-7 i s'enfila cap a Olzinelles, on passa per darrera ca l'Agustí d'Olzinelles i puja fins a can Ginestar, al Montnegre.

Tot seguit el camí arriba a Sant Martí de Montnegre, on conflueix amb el sender GR-92 i, mantenint-se sempre a un nivell de cota semblant, travessa a mig aire les vessants d'obaga del Montnegre per can Presses, per sota de l'ermita de Santa Maria de Montnegre, can Benet Vives i, finalment, arriba a Hortsavinyà. A partir d'aquest punt s'inicia el descens cap a la població de Tordera, passant a tocar l'ermita de la Mare de Déu de l'Erola i seguint el traçat del GR-92. És un camí estret, de forts pendents i en algun tram bastant perdedor, que mena a Sant Miquel de Balmanya.

Tot baixant, el camí surt dels límits del parc i arriba a can Burguedà. Uns metres després d'aquest mas troba una cruïlla i el camí pren dues direccions. El primer brançal, a l'esquerra, continua seguint el GR-92 tot passant per les Ferreres, can Nasi i entra a Tordera per la carretera que passa pel costat del cementiri. El segon brançal té el mateix punt d'arribada: el cementiri. Per fer-ho, segueix un camí que limita amb el Parc Natural del Montnegre tot vorejant la riera de Vallmanya i creua els masos de ca n'Aulet i can Bofi.

5.4.2. El camí ramader de Santa Maria de Palautordera

Des de can Ferrers, el camí baixa cap a can Mateu pel costat de l'ermita de Santa Margalena. Segueix la carena travessant masos com can Pere Gran, can Picolí o ca l'Albert de Baix i deixa la font de Sant Antoni a la dreta. A través de la serra de can Vilatorç, s'arriba sobre Santa Maria de Palautordera.

5.4.3. El camí ramader de can Batalla

Des de ca n'Illa, el camí trenca per la dreta i baixa per la carena de la serra del Cavall Mort, i la serra d'en Batalla fins a can Batalla.

5.4.4. El camí ramader de can Rovira a can Ginestar

Aquest branc, del qual cal concretar el traçat exacte, passa pel corral d'en Rovira i, un cop superat aquest, segueix per can Rovira i can Dolça. A partir d'aquí, passa per can Pere Poc, pels camps d'en Xifra, baixa a can Canal, ca n'Abril, can Feliu, can Bruguera, can Dama i discorre per la serra de can Cellers fins a arribar al cementiri de Sant Celoni. Un cop allí, creua l'autopista A-7 i, poc després de creuar-la, el camí ramader segueix el traç actual del sender GR-5, que no deixarà fins a tocar a Sant Martí de Montnegre, on es creua amb el GR-92. Abans d'arribar-hi, però, sortint de Sant Celoni haurà de creuar la urbanització els boscos de Montnegre i entra al parc natural.

Seguint el traçat del sender, el camí continua fins a trobar la riera del Montnegre. Seguint el seu marge dret, ascendeix tot deixant a

5.5. El camí ramader transversal de la Serralada Litoral

Aquest un camí ramader, transversal, sembla que tenia una funció de distribuïdor dels ramats que arribaven al Maresme procedents del Pirineu –a través del Vallès- i que tenien com a destí les pastures dels voltants d’Arenys de Mar, Arenys de Munt, Vilassar de Dalt i Teià, entre altres poblacions de la costa. També sembla que era utilitzat per desplaçar el bestiar des dels pobles del Vallès i de l’Alt Maresme cap a Barcelona i els pobles del Barcelonès (on era venut als tractants de bestiar i als escorxadors).⁸

Partint del santuari del Corredor, el camí podria seguir en bona mesura el traçat de l’actual sender de llarg recorregut GR-92 el qual, tot carenejant, passa per sobre ca n’Arenes, sota el puig Aguilar, a la dreta de can Bosc, de can Guirtart i de Sant Andreu del Far. Uns metres més enllà, entra al Vallès Oriental pel turó del Vent, travessa la carretera BV-5103 de Llinars del Vallès a Dosrius, molt a prop de can Dous i de l’ermita de Sant Sebastià, i segueix per les marques del GR-92 tot travessant pel mig la urbanització de Sant Carles sota el puig dels Castellans i entrant de nou a la comarca del Maresme.

A continuació, arriba a ca l’Espinal, des d’on es dirigeix directament cap al coll de Parpers tot passant pel turó de Montcau. Allí creua la carretera C-60 i transcorre per la carena que separa les comarques del Vallès Oriental i el Maresme, tot passant per sobre i a la dreta de can Rovira, can Riudameia, can Vinyamata i cal Gravat. A l’alçada de can Riudameia, però, el camí ramader abandona el traçat del GR-92 i segueix la carena tot passant pel puig d’Ameia i el puig Guinard. Actualment no es pot continuar pel camí, com a conseqüència de l’existència d’una pedrera, que el talla. Des d’aquest punt, i seguint encara la carena, el camí va descendint

⁸ En aquest sentit, tenim constància de l’existència d’un indret conegut amb el nom de corral dels Pagadors, on es feien tractes entre els pastors i els camissers. Aquest indret es troba sobre el barri de Canyet, a Badalona, prop de l’emplaçament de l’hospital Germans Trias i Pujol.

lentament fins que es troba amb la carretera BV-5003 de la Roca del Vallès a Òrrius.

Després de travessar la carretera, segueix pel coll de Sant Bartomeu i altre cop recupera el traçat del GR 92, per la pista que porta a Sant Bartomeu de Cabanyes. Aquest tram també coincideix en ser un sender de petit recorregut (concretament, el PR 36). Amb vistes a Òrrius, el camí passa a mig aire les vessants del turó del Céllecs i del turó Rodó. A partir d'aquí, passa per l'esquerra de can Tarasco, per la dreta i per sobre de ca la Mort, de ca l'Elies i de cal Cama Velles i es dirigeix cap al coll de Porc, sense acabar-hi d'arribar del tot. Pocs tros abans d'arribar a aquest coll, es desvia per una carena que discorre per la dreta del turó d'en Torres i de ca l'Arcís, sobre mateix de Cabrils. Passa a través del pla de can Boquet per l'esquerra del turó de Banús, de la roca de can Toni (monument megalític) i del turó d'en Roure. Un xic més avall arriba a la cruïlla on es troba el Pi de la Creu de Boquet.

Des d'aquesta cruïlla baixa per l'esquerra el camí que duu a can Boquet, l'ermita de Sant Salvador (annexada a la casa), i a les urbanitzacions que s'uneixen als nuclis de Cabrils i Vilassar de Dalt, i per la dreta el que condueix a Vallromanes pel torrent d'en Cuquet. El camí ramader, però, segueix la carena en la mateixa direcció d'on venia, a la dreta del turó de Pedrells i del de can Bernadó, fins a la casa que porta el mateix nom. Finalment arriba a can Riera i a Sant Mateu. Des de can Riera, alguns ramats baixaven fins a Teià, on tancaven en una masia que actualment s'ha reconvertit en restaurant (Godó Park). A la mateixa masia de can Riera expliquen que hi havia un camí ramader que pujava des de la zona de Vallromanes.

Ferran Miralles i Sabadell

Arnau Queralt i Bassa

Pere Sala i Martí

Associació d'Amics dels Camins Ramaders
(<http://www2.grn.es/fmirall>)

Bibliografia

ABEL, T. i altres (1985): *Queralbs*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.

92

CABANÍ, Jaume (1985): *Castellar de N'Hug*. L'Hospitalet de Llobregat: La Llar del Llibre. (2a edició).

FERNÁNDEZ, Lluís (1990): «Camí ral de la serra o camí de Ripollet a Castellar». Sabadell: Fulls d'Història Local.

FONT, Josep (1994): *Els camins ramaders del Vallès al Pirineu Oriental*. (inèdit)

ICONA (1995): «Pirineo catalán». *Cuadernos de la trashumancia* núm. 13. Madrid: ICONA.

LLOBET, Jordi i FONT, Xavier: *Camins, empius i costums ramaderes a les valls del Montseny*. Inèdit.

LLOBET REVERTER, Salvador i VILÀ VALENTÍ, Joan (1951): «La transhumancia en Cataluña». *Congrés Internacional de Geografia de Lisboa*. Lisboa, vol. II, pag. 36-37.

LÓPEZ, Joan (1989): «Camins del Montseny». *Monografies del Montseny*, núm. 4. Viladrau: Amics del Montseny.

MESTRE, Pere (1999): *La fira ramadera de l'Hostal del Vilar*. Sant Agustí de Lluçanès: Edicions Cossetània.

MIRALLES, Ferran (2002). «Dret i gestió dels camins ramaders». *IBIX*, número 2. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Ripoll: Edicions Maideu.

MIRALLES, Ferran; QUERALT, Arnau; SALA, Pere (2001): «Inventari i descripció de la xarxa de camins ramaders de la regió metropolitana de Barcelona». *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2000*. Granollers: Centre d'Estudis de Granollers.

MORALES, R. (1980): «745 ovejas de Polinyà al Pirineo». *Diario de Sabadell* (28/6/1980).

MORERA I EXPÓSITO, Francesc (1995): *Els camins del Ripollès*. Ripoll: Impremta Maideu.

MOREU-REY, Enric (1962): *La rodalia de Caldes de Montbui. Repertori històric de noms de lloc i de noms de persona*. Barcelona: Teide.

REPARAZ, Gonçal de (1982): *La plana de Vic*. Vic: Eumo. (2ª edició)

ROVIRA, Joan; MIRALLES, Ferran (1999): *Camins de transhumància al Penedès i al Garraf*. Santa Margarida i els Monjos: Associació d'Amics dels Camins Ramaders.

SALA SIVILLÀ, Jaume (1968): *Guia del Ripollès*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.

SOLÉ SABARÍS, Lluís. et al. (1958): «La ramaderia a Catalunya». *Geografia de Catalunya*. Barcelona: AEDOS, vol. I, pag. 447-466.

TOLOSA, Ferran (1997): «Camins tradicionals de Viladrau». *Monografies del Montseny*, núm.13.

VILÀ VALENTÍ, Joan (1950): «Una encuesta sobre la trashumancia en Cataluña». *Revista de la Estación de Estudios Pirenaicos -CSIC*.

VILÀ VALENTÍ, Joan (1973): *El món rural a Catalunya*, Barcelona: Curial.

VILARRASA I VALL, Salvador (1981): *La vida dels pastors*. Ripoll: Impremta Maideu.

YLLA CASSANY, X. i BOSCH, M.: *Los caminos ramaders de la Plana de Vich*. Vic: Fullet del Mercat del Ram.